

ERCİŞ (VAN) 'TE GEÇİŞ DÖNEMLERİNE AİT İNANİŞ, ÂDET VE UYGULAMALAR VE BU BAĞLAMDA KADIN OLGUSU

*Özlem AKGÜN**

Özet

Yaşam serüveninde her insanın yerinin ve konumunun değiştiği belli dönemleri vardır. Bu dönemler “doğum, evlilik ve ölüm” olarak adlandırılır. Geçiş dönemleri de denilen bu dönemlerle ilgili inanç ve uygulamalar, kişinin eski durumundan yeni durumuna adapte olması açısından son derece önemlidir. Doğumla başlayan inanış ve uygulamalarda amaç çocuğu kutsamak; var olduğuna inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Evlilik ise aile olmanın ilk adımıdır. Bu yüzden evlilik olayının gerçekleşmesi için bir takım seremoniler oluşmaktadır. İnsanın hayat yolculuğunun son evresi olan ölüm, yeryüzünde her canlının tadacağı bir gerçekliktir. Dolayısıyla ölüm olgusuyla paralel olarak dinî ve örfi çok sayıda inanmalar meydana gelmektedir. Geçiş dönemleri bağlamında ara dönem olarak da adlandırılan dönemlerden biri olan sünnet, erkek üreme organının uç kısmında bulunan ve fazlalık diye tabir edilen deri parçasının cerrahi operasyon ile alınması olayına denilir. Sünnet, İslâm âleminde dindarlığın simgelerinden biri olarak kabul edilmiştir ve bazı inanışlar çerçevesinde geleneksel uygulamalar ile bir tören/kutlama eşliğinde gerçekleşmektedir. Ara dönemlerden olan askerlik, bütün devletlerde ulus güvenliğinin vazgeçilmez temel ögesidir. Askerler, düşman güçlere karşı ülkelerinin güvenlik teminatıdır. Bu sebeple toplumda askerlik görevi kutsal sayılmakta ve kişinin bu görevini yerine getireceği bu dönemde bulunan kişi için birtakım özel uygulamalar yapılmaktadır. Ara dönem olarak Hac ise, Müslümanlar arasında önemine istinaden toplumda önemli bir yere sahiptir. Kutsal topraklara giden kişinin Hac ziyaretinin gerçekleşmesinin ardından hacılık unvanını alması hem dinî yükümlülük çerçevesinde hem de toplumun kültürel dokusuyla alakalı önemli bir husustur. Bu makalede yer alan dinî, örfi ve sosyolojik anlatılar, gözlem ve değerlendirmeler daha önce bu konu ile ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmadığını da ortaya koymuştur.

Çalışmada öncelikle geçiş dönemleri araştırılmış ve geçiş dönemlerindeki inanç ve uygulamalarda kadının yerini ve işlevini ortaya koymak amaçlanmıştır. Alan araştırması olarak tasarlanan bu çalışma; katılımlı gözlem ve görüşme (soru-cevap) teknikleri kullanılarak 2018 yılının Haziran ayından itibaren başlanılmış olup aralıklarla 2018 yılının Ocak ayına kadar sürdürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Erciş, Geçiş Dönemleri, Kadın Olgusu.

* Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Halk Bilimi Doktora Öğrencisi, e-mail: ozlemakgun65@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5700-6476>

BELIEF, RULES AND PRACTICES AT THE TRANSITION PERIOD IN ERCİS (VAN) AND THE WOMEN'S CASE IN THIS CONTEXT

Abstract

In the life adventure, there are certain periods in which every person's place and position changes. These periods are called "birth, marriage and death". Beliefs and practices related to these periods, which are also called transition periods, are extremely important in terms of adapting the person from his old situation to his new situation. The purpose of beliefs and practices that start with birth is to bless the child; to protect from the dangers believed to exist and harmful effects. Marriage is the first step to being a family. Therefore, some ceremonies take place for the marriage event to take place. Death, the last stage of the human life journey, is a reality that every living thing on earth will taste. Therefore, a large number of religious and custom beliefs occur in parallel with the death phenomenon. Circumcision, which is one of the periods also called intermediate period in the context of transitional periods, is called the event of surgical removal of the skin part, which is located at the tip of the male reproductive organ, which is called excess. Circumcision is accepted as one of the symbols of religiosity in the Islamic world and is performed with a ceremony / celebration with traditional practices within the framework of some beliefs. Military service, which is one of the intermediate periods, is an indispensable basic element of national security in all states. Soldiers are the security guarantee of their country against enemy forces. For this reason, military service is considered sacred in the society and some special applications are made for the person who is in this period when the person will fulfill this duty. As an intermediate period, Hajj has an important place in society due to its importance among Muslims. The fact that a person who goes to the Holy Land takes the title of pilgrimage after the pilgrimage is an important issue related to both the religious obligation and the cultural fabric of the society. The religious, customary and sociological narratives, observations and evaluations in this article have revealed that no previous study has been conducted on this subject.

In this study, firstly, transition periods were investigated and it was aimed to reveal the place and function of women in beliefs and practices in transition periods. This study designed as a field study; Using participatory observation and interview (question-answer) techniques, it started as of June 2018 and continued intermittently until January 2018.

Keywords: Erciş, Transition Periods, The Phenomenon of Woman.

Giriş

Erciş'in bilinen ilk resmi tarihi Urartularla (MÖ 900-600) başlar. Urartu Krallığı'nın batı yolu olan ve Erciş'ten başlayıp Muş-Bingöl üzerinden Malatya'ya uzanan yol, Erciş'in Urartu tarihinde önemini arttırmıştır. Erciş asıl önemine XIV. yüzyılda Karakoyunlu devletiyle (1365-1469) kavuşur (Van Kütüğü, 1992: 12). Erciş merkezli kurulan devletin kurucusu Bayram Hoca'dır. 1071'de Türklerin Anadolu'ya gelişiyle birlikte şimdiki Çelebibağı Kasabası'nın bulunduğu yer ilçenin ilk yerleşim yeri olarak kullanılmaya başlanmış, Van Gölü'nün yükselmesi üzerine ilçe, şu andaki merkezin bulunduğu yere taşınmıştır. Erciş'in yüz ölçümü 2.115 km, il merkezine uzaklığı 100 km'dir. Erciş, ilçesi sahilde kurulmuş olması ve vadi özelliğinden dolayı Van'ın diğer İlçelerine ve komşu il ve ilçelere oranla daha yumuşak bir iklime sahiptir. Yeşilliğiyle ün salan ve yeşil Erciş olarak bilinen Erciş'in; bağları, bahçeleri, piknik alanları ve çok sayıda gezip görülecek mesire yerleri vardır (Gazioğlu, 1986: 1-7, Koşar, 2008: 15-25).

Gelenek ve kültürün oluşumunda üzerinde yaşanan coğrafyanın özellikleri etkili bir faktördür. Bir yörenin coğrafi konumu beraberinde bazı kültürel ve geleneksel yaklaşımlarla yapılan ritüelleri meydana getirir. Erciş'in de kültürel yapısının oluşumunda üzerinde yaşanan coğrafyanın etkisini, görmek mümkündür. Erciş, folklorik açıdan oldukça zengin bir yerleşim yeridir. Erciş'te gerek doğum, gerek sünnet gerekse de askerlik, evlilik, hac ve

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

ölüm dönemlerinde olsun tüm uygulamalar tören ve kutlamalar eşliğinde gerçekleşir. Erciş kültürünü hayatın geçiş dönemlerinin tümünde görmek mümkündür.

Bu çalışma alan araştırması, katılımlı gözlem ve görüşme (mülakat) yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmanın örnekleme Erciş'in ilçe merkezi ve köylerindeki kaynak kişilerin inanış, âdet ve geleneksel uygulamalarıdır. Bu köyler Erciş'e en yakın mesafe 5-13 km uzaklıkta olan Haydarbey, Akbaş ve Ekinciler köyleri ile en uzak mesafe 35-40 km olan Mağara, Gültepe ve Yankitepe köyleri olmak üzere Çelebibağı, Kasmabağı, Koç Köprü barajı, çubuklu köyü ve Çobandüzü'dür. Ayrıca köyler eski idari sistemde köy olarak adlandırılırken büyük şehir statüsüyle birlikte mahalle olarak belirtilmektedirler.

Araştırma; toplumun bütün kesimlerinden ve çeşitli yaş gruplarından kişilerle görüşülerek yapılmıştır. Bu görüşmeler "kişisel video görüntülü görüşme kaydı, ses kaydı ve resimler" şeklinde tasnif edilmiş ve arşivlenmiştir. Ayrıca alan araştırması esnasında gözlem sonuçlarından elde edilen veriler de eklenerek çalışma titizlikle ortaya konulmuştur. Erciş halk kültüründe, geçmişten günümüze halen geleneksel bazı uygulamaların korunduğu görülmüştür.

Alan araştırmasına öncelikle, geçiş dönemlerinden "doğum, sünnet, askerlik, evlilik, hac ve ölüm" törenlerinin gözlenmesiyle başlanmıştır. Bu gözlemler esnasında kaynak kişilerle mülakat yapmak için doğru zamanı belirlemek açısından bazı tespitlerde bulunmuş ve sahanın gerekliliklerine göre sorular hazırlanmıştır. Öncelikle araştırma konusuyla ilgili kaynak kişilerin tespitinde, geleneğe ait unsurları tespit edebilmek amacıyla Erciş'te, elli yıl ve üzeri ikamet etmekte olan orta yaş üzeri kişiler tercih edilmiştir. Bazı verilere ulaşmada orta yaştakilerin yanı sıra gençler ile de görüşme sağlanmıştır. Böylelikle geçmiş ile günümüz arasındaki geleneksel yaklaşımı belirleme hususuna dikkat çekilmesi amaç edinilmiştir.

Alan araştırması 90 kaynak kişi ile görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kaynak kişilerin 38'i kadın, 62'si erkektir. Kadın kaynak kişilerinin sayısının erkek kaynak kişilerden az olması kadınların röportaj verme konusunda çekimser davranmaları ve röportaj teklifini ret etmeleridir. Kaynak kişilerin eğitim durumları; okul okumayan, ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve üniversite mezunu şeklindedir. Görüşmelerde, kadın kaynak kişilerin öğrenim durumlarının erkek kaynak kişilerin öğrenim durumlarından daha düşük olduğu özellikle belirlenmiştir.

Türk Halk Biliminin önemli inceleme konularından olan geçiş dönemleri üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Bugün sadece halkbilimi çalışmalarında değil neredeyse bütün sosyal ve beşeri bilimlerin kullandığı "geçiş törenleri" (rites de passeges) Van Gennep'in çalışmaları sonunda formüle edip ileriye sürdüğü halkbilimi kanunlarıdır." (Çobanoğlu, 2016: 204).

İnsan hayatında belirli geçiş dönemleri vardır. Bu geçişler esnasında kişi yaşadığı topluma ayak uydurması ve toplumun kültürünü benimsemesi noktasında krizler yaşayabilmektedir çünkü insan eski durumundan kopar ve yeni bir duruma geçer. Örnek kişi, geçiş yaptığı yeni durumunu gelebilecek zararlı etkilerden korumalı ve kutsamalıdır der. Örnek'e göre; "geçiş ritlerinde yapılan törenlerin genel amacı da bireyin bir durumdan diğer bir duruma geçerken onu tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumak ve bu geçişleri kutsamaktır." (2000: 105)

Geçiş ritleri, kişi merkezli olarak düşünülebilir çünkü ritüelin esası kişinin durumunda meydana gelen değişikliği dile getirmesi ve onun bu duruma hazırlanmasını amaçlamıştır, diyen Hanks, geçiş ritlerindeki bir diğer hususu da bu ritlerin tekrarı olmayan türden olmasıdır. (doğumun ve ölümün insan hayatında bir kere olması gibi). Dolayısıyla kişi bunları hayatında bir kere tecrübe edecektir. Geçiş döneminin en önemli hususlarından biri de bunların gerçekleştirilmesinin önceden bilinmesidir. Gerçekleşmesi sırasında önceden hazırlanması gereklidir (2009: 208).

Günay, geçiş dönemleri içerisinde ara dönemler olarak kabul edilen önemli evrelere de dikkati çekmiştir: "Doğum, ölüm ve evlilik esnasında uygulanan pratiklerin yanı sıra dış hedigi, sünnet, askere gitme gibi safhalar ve çıraklık, ustalık, kalfalık gibi yetenek geliştirme

ve ispatlama dönemlerinin de birer geçiş dönemi olarak değerlendirilmesi söz konusudur.” (1995: 2). Günay’ın da belirttiği gibi bazı ara dönemler ve bu dönemlerde uygulanan törenlerde toplumda kabul görmektedir.

Bir disiplin olarak halkbilimi, “geçiş dönemleri” adı altında, insanın bireysel ve toplumsal yaşantısında gerçekleşen statü değişimlerini ele almaktadır. Geçiş dönemlerinde insanlar, bireysel ve toplumsal olarak geleneksel âdet ve inanmalarla kendini yeni yaşantılara hazırlar.

Her geçiş döneminin kendine özgü tören ve âdetleri vardır. Bu tören ve âdetlerden yola çıkılarak o toplumun değer yargıları, kültürel birikimi ve inanç sistemleri hakkında fikir yürütülür. “Kültür süreci somut tezahürlerinden herhangi birinde incelendiğinde, her zaman, birbiriyle belirli ilişkiler içinde bulunan, yani örgütlenmiş olan, insan elinin ürünü nesnelere kullanan ve birbiriyle dil ya da başka tür bir sembolizm aracılığıyla ilişki kuran insanların varlığını gerektirdiği görülür.” (Malinowski, 1992: 22). İnsanlar arasındaki bu ilişkiler ağının kuşaktan kuşağa aktarılmasının önemli boyutu sözlü kültürle olmaktadır. “Her toplumun değer yargıları halk arasında sözlü kültürle yayılır. Sözlü kültür, toplumca kabul görmüş değerlerin devamlılığı açısından halkın belleğinde canlılığını korumasıyla ve dilden dile ulaşmasıyla oluşur.”(Akgün, 2019: 21).

Geçiş dönemindeki evreler, belli kalıpları olan bir bütündür. Bu bütün zamanla yenilikleri de içine çekerek bir kültür ve gelenek haline gelmiştir. Gelenek, değişim ve dönüşüm sürecinde insan yaşamıyla paralel bir anlam içeriğine sahip olduğu eleştirisi yerinde görünmekle birlikte, Shils’in dediği gibi nesilden nesile aktarıldıkça değişime maruz kalacaktır:

“Üç nesli içine alan kısa bir süreçte bile bir gelenek, büyük ihtimalle bazı değişimlere maruz kalacaktır. Temel unsurları, değişen diğer unsurlarla bağlantılı olmayı sürdürür ancak onu bir geleneğe dönüştüren şey, dışında yer alan bir gözlemci tarafından, birbirini izleyen her adımda veya birbirini izleyen intikal ettirilerek sahiplenilme eylemlerinde yaklaşık olarak aynı olarak görülmesidir.” (2002: 158).

İnsanlar doğdukları kültürün belli kurallarına ve davranış şekillerine göre yetişir ve gelişirler. Her toplumun benzerlikleri ve farklılıkları o toplumun kültürünü etkiler, şekillendirir. Kültürlerarası etkileşimler halk kültürü açısından oldukça önemlidir. Bir toplumun kültürel dokusu insanları kendi geçmişine bağlar ve kendilerine özgü değerler meydana getirir. Kültür, toplumla birlikte vardır ve toplum içerisindeki ferdi ilgilendirir. Kroeber, bunu şu şekilde belirtir: “Paylaşılan ve bireyler üstü bir şey olarak, kültür sadece toplum var olduğunda oluşur ve tam tersine, her insan, toplumuna, bir kültür tarafından eşlik etmektedir.” (2006: 36). Bir toplumun, tarihi süreç içerisinde kültürel dokusunu oluştururken gelenekten aykırı hareket edeceği düşünülemez. Toplumun değer yargıları kültürel dokuyu zamana karşı korumakla beraber değişim ve dönüşüme de açık bir mesafededir.

Erciş'te Geçiş Dönemleri

Dünya hayatına doğum ile başlayan insan için ilk geçiş dönemi doğum, son geçiş dönemi ise ölümdür. Kişi, bulunduğu toplumun kültürü ve inanç yapısıyla da alakalı bazı dönemleri yaşamalıdır. Geçiş dönemleri olarak adlandırılan bu dönemler; sünnet, askerlik, evlilik ve hacdir.

1. Doğum

Doğum, hayatın başlangıcıdır ve çeşitli inanışların uygulandığı dönemdir. Kadının hamile kalma isteğiyle başlayan ve doğuma kadar kadını etkisi altına alan âdetlere, gelenek ve göreneklere uymak gerekir (Altun, 2004: 102).

Erciş'te doğumla ilgili halk inanışları, gelenek-görenek, âdet, âyin, tören ve bunlara bağlı büyüsel pratikler, geçmişten günümüze geleneksel uygulamalar ile yapılmaktadır.

1.1. Gebe Kalmak için Çareler

Evlenecek kadının düğün günü kucağına çocuk bırakılır ki gelin çabuk hamile kalsın; bu önemli bir gelenektir. Özellikle gelinin kucağına bırakılan çocuğun erkek çocuk olmasına dikkat edilir; ilk çocuğun erkek çocuk olması soyun devamı açısından önemlidir. “Nişanlı kız bile, ilerideki zürriyetini düşünerek bu yolda birçok çareye başvurur. Aksi takdirde erkek, ikinci bir kadınla evlenebilir.

Bu gibi evlenmelerde ilk kadın, sonradan gelen kadının yanında bir anlam ifade etmez. Hele ikinci kadın, erkek çocuk doğuracak olursa, birincinin değeri büsbütün düşer (Acıpayamlı, 1961: 13). Bu yüzden kadınlar, gebe kalmak için çeşitli yollara başvurmaktadırlar: Kadınlar âdet günlerinin geçmesini bekler, hamile değillerse rahimlerini güçlendirecek şeyler yaparlar. Kocakarılarına gidip bellerini çektirirler, bellerine ağrı atarlar, rahimlerini kaldırmak için bel ve karınlar böğelerine küp atarlar. Halk hekimlerinin yaptıkları çeşitli otlardan müteşekkil bitkisel ilaçlar kaynatılıp buğusuna otururlar.

Çeşitli otlardan yapılan bitkisel fitil şeklindeki ilaçlar yapılır ve belirli günlerde kadın rahimdeki havayı alsın, iltihabı temizlensin, diye kadın, o fitili rahmine kullanır (KK78). Çocuğu olmayan kadınlara bazı işlemler uygulanır. Buna rağmen yine de çocuk olmuyorsa erkekler için de tedavi yöntemleri aranır. Erkekler içinse halk hekimlerinin yaptığı macun vs. yedirilir. Ama her zaman kusur kadında aranır. (KK34).

Görüldüğü gibi çocuk sahibi olmak isteyen ailenin bazı pratikler uyguladıkları ilk kişi her zaman için kadındır. Çok az görülmekle beraber en son çare erkeğe karşı da bazı pratikler yapma durumu gerçekleşebilir fakat toplumda erkeğin zor durumda kaldığı pek görülmez. Bunun için olumsuz yargı daha çok kadına yöneliktir.

1.1.1. Doğum Öncesi İnançlar ve Dinsel-Büyüsel Uygulamalar

Erciş'te dinsel, büyüsel uygulamaların başında türbeler ve adak adama uygulaması gelir. Örneğin: Çocuk sahibi olmak için ata mezarlarını ve evliya türbelerini ziyaret etmek, adaklar adamak önemlidir. Bu tür yerlerde sadaka verilir, açlar doyurulur, çıplaklar giydirilir ve ağzı kutlu kişilerin duası alınır (KK29). Erciş'te yatır ve türbe ziyaretlerinin yanı sıra hacı hocaya gidilir ve bunların söylediklerine itibar edilir (KK34). Hocanın çocuk olması için yaptığı muska¹ üzerinde taşınır (KK43).

Doğum anı, kadınlar için en korktukları ve kendilerini ölüme en yakın hissettikleri meşakkatli bir andır. Bu nedenle bu süreçte dinî pratikler çoğunluktadır. Kaynak kişilerin belirttiği görüşler daha çok dinî kaynaklıdır. Acıpayamlı'nın da dediği gibi; çocuğun olup olmayacağını tespit eden pratiklerin çoğunu dinî pratikler teşkil eder (1961: 126).

1.2. Gebeliğin Başlangıcı ve Gebelik İle İlgili İnanışlar

Doğum insanın hayata ilk adımı olduğundan daha en başından kadının gebeliğiyle birlikte bazı inanışlar eşliğinde uygulamalar yapılır. “Doğum öncesi inançları; çocuk sahibi olmak, doğacak çocukların kız veya erkek olması, ölmeyip yaşamaları, istenilen bir mesleğe sahip olmaları şeklinde sıralamak mümkündür.” (Kalafat, 1996: 6).

Erciş'te konuyla ilgili görüşler şu şekildedir: Erciş'te karnına çocuk düşen kadın; gebe, iki canlı, hamile, ağır vb. isimlerle adlandırılır (KK78). Gelinin hamileliği daha çok kadınlar arasında konuşulur (KK4). Kadınlar; âdet gecikmesi, baş dönmesi, mide bulantısı, kabızlık, sık sık idrara çıkma gibi ön belirtilerden hamilelikten şüphelenilir (KK78). Zamanlı zamansız canının bir şey çekmesi (aşırma) hamilelik belirtisidir (KK84, KK51). Hamile kadının yanında yediğinden, içtiğinden söz etme, canı çekerse günahı boynunadır, denilir. (KK51, KK84). Hamile kadına kötü söz söylenmez, kalbi kırılmaz (KK15). Hamile kadın için özellikle de doğum esnasında bir ayağı bu dünyada bir ayağı ise diğer

¹ Muska, Arapça'da “yazılı şey” anlamına gelen “nusha” kelimesinin halk ağzında söylenen biçimidir. Hastalıkları sağaltma veya düşmandan gelebilecek kötülükler, görünmez kazalar sebebiyle meydana gelebilecek herhangi bir zararı önleme amacı ile üstte taşınan yazılı kâğıda denir (Boratav, 1982: 119).

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

dünyadadır, denilir (KK51, KK84). Ölüm ile mücadele etmektedir o (KK15). Melekler doğum esnasındaki kadın ve bebeği için Allah'a dua ederler (KK15). Hatta hamile kadının ölüm ile mücadele ettiği için Allah'a çok yakın olduğuna da inanılır (KK20). Doğum esnasında gebe kadın ne dua ederse duası makbuldür, denilerek çevresindekiler gebe kadından doğuma gideceği zaman kendileri için dua etmelerini isterler. Hatta olmasını istedikleri duayı / dileği gebe kadına söylerler ve ifade etmesi için ondan ricada bulunurlar (KK57).

Kolay bir doğum olması için hacdan getirilen panzehir ağacının dalından bir parça, yine hacdan getirilen özel tasın içindeki suda biraz bekletilir ve doğum yapacak kadına o sudan içirilir (KK47). Ayrıca ezan okunur, tekbir ve salâvat getirilir (KK82), kadının başında duran birisi Kuran-ı Kerimin sayfalarını açar. Böylece doğum esnasındaki güçlüklerin de kolayca çözüleceğine inanılır. (KK34). Doğum sırasında ebe, dua okuyarak gebenin karnına elini sürer. Fatma annemizin eli olsun, şifa olsun, diyerek doğuma başlar (KK7). Doğum esnasında annenin yanına kimse gitmesin ki annenin yanına gelen melekler utanıp gitmesin, denilir (KK51).

Hamilelik bireysel olduğu kadar toplumsaldır da çünkü aileyi topluma bağlayan ve ailenin sürekliliğini sağlayan bir süreç oluşmakta ve bu süreçte aile, toplumsal uygulamaları yerine getirmektedir. Yapılan bu uygulamalar İslâm inancı çerçevesi içerisinde itibar görmekle beraber, toplumun kültürel dokusuyla da alakalı kadınlar arasında şekillenmektedir.

1.3. Aşermek

Kadının gebeliğinin ilk belirtilerinden biri aşermedir. Gebe olan kadın herhangi bir şeyi yemek istediğinde aşeriyor, diye yorumlanır. Hatta yemek istediği yiyecek ile bebeğinin cinsiyeti ilişkilendirilir. Gebe ekşi yiyecek aşerdiğinde çocuğun kız olacağı, tatlı bir yiyecek aşerdiğinde ise çocuğun erkek olacağına dair tahminlerde bulunulur. Bu yüzden hamilelik sırasında kadın neyi aşermişse onu yemelidir.

Erciş'te konuyla ilgili uygulanan pratikler şunlardır: Hamilelikte yeşil elma, erik gibi ekşi yiyecekler kız çocuk belirtisidir. Tatlı yiyecekler ise erkek çocuk belirtisidir (KK78). Hamile kadının canının bir şey istemesi "aşerme, karartma, yerikleme" yerikliyor yani canı istiyor gibi terimlerle ifade edilir. Eğer anne canının çektiğini yemezse çocuk doğduktan sonra kırk günü çıkana kadar dudağının titrediğine inanılır. (KK84).

Aşerme, gebe kadının zamanlı zamansız bir şey yeme – içme isteğidir. Bu yüzden hamilenin yanında yediğini, içtiğini saklamalısın aksi takdirde çocuğuna bir şey olursa vebali ağırdır, altında kalırsın denilir (KK6). Hamilelik sırasında kadın neyi aşermişse onu yemelidir. Eğer yemezse aşerdiği şeyin şeklinin bebeğinin bedeninde görüleceğine inanılır. Örneğin hamile kadın çilek görüp de yememişse çocuğu doğduğunda çilek izi vücudunun herhangi bir yerinde olur (KK78). Hamileliği anlaşılan kadın, aşerdiği gibi bazı yiyeceklerin kokusunu hatta ismini bile duyduğunda midesi bulanmaktadır, buna halk arasında 'karartma' denilmektedir. Bazen bu karartma o kadar ilerler ki kişileri dahi karartan bile olabiliyor (KK50).

Aşermek her toplumun kültürel dokusunda farklı adlar ile anılır, diyen Örnek, ülkemizin çeşitli yerlerinde aşermek durumunu niteleyen ad, deyim ve yakıştırmalardan bazılarını şu şekilde sıralamıştır: "Aşeriyor, aş yeri, aşeren, aş veren, aş yeren, aş çalıyor, yerikliyor, yerüklü, yergin, yerikleme, başı kel, başı döngün, başıbozuk, başı bulanık, göynü kötü." (2000: 136).

Çocuğun anne karnında hareket etmesiyle başlayan inanışlar silsilesi yine kadınların başrolde olduğu ebelik ile devam etmektedir. Ebelik alternatif tıpta bir meslektir ve ebe doğum anında aktif rol almaktadır.

1.4. Ebelik

Alan araştırmamız sırasında ebeliğin geçmişte çok yaygın olduğu; günümüzde ise yaşam koşullarının gelişmesiyle az rastlanılan bir olgu halini aldığı görülmüştür.

Erciş'te ebelikle ilgili şu pratiklere müracaat edilmektedir: Doğumlar evde yapıldığında doğumu gerçekleştirmeye bu işi yapan bir ebe getirilir; genellikle o kişi yaşlı ve tecrübeli biri olur. Doğumdan sonraki gün çocuğu olan aile ebe denilen kadına hediye getirir (elbise, para, altın vs) (KK32).

Doğum esnasında ebe ve yanındakilerin yaptıkları uygulamalar şunlardır: Doğum sırasında ebe, dua okuyarak gebenin karnına elini sürer "Fatma annemizin" eli olsun şifa olsun deyip öyle doğuma başlar (KK7). Doğumu hızlandırmak ve kolaylaştırmak için gebe kadın odada gezdirilir, nefesini hızlandırması söylenir, yorgan ve battaniye ile gebenin üstü örtülür. Gebe kadın, ısınıp terledikçe sancıları sıklaşır böylece çabuk doğurur (KK83). Ayrıca hamile kadının doğumu kolaylaşsın diye karnı yağ ile sıvanır (KK34). Doğum esnasında kadının saçları ile yüzündeki terler silinir. Böylece hamilelikte oluşan lekelerin temizlendiğine inanılır. Doğum yapacak kadın doğuma alınmadan önce orada bulunan, akraba olmayan yabancı bir kadın gelir ve hamile kadının başında ya da belinde sıcak ekmeği birbirinden ayırır bu uygulama ile doğumun kolaylaşacağına inanılır (KK6).

Geleneksel bağlamda örf, âdet ve inanışların taşıyıcısı kadınlardır. Özellikle de öğrenim durumu düşük olan kadınlar arasında birtakım inanışlar çerçevesinde âdeta zorunluymuş gibi âdetler uygulanmaktadır. Buna dayanarak gelenekselleşmiş uygulama ve inanışları eğitim ve öğretim ile ilişkilendirmek mümkündür.

1.5. Müjde/Müjdecı

Doğum, hem sevinçle hem de endişe ile beklenen bir durumdur. Başta doğacak olan çocuğun babası olmak üzere tüm aile, anne ve çocuğun sağlıklı oluşunu duyma temennisindedir. Bu yüzden halk arasında "Anne bir doğururken baba dokuz doğurur." deyiimi söylenmektedir. Anne ve bebeğin sağlıklı bir şekilde doğumdan kurtulduğu haberi müjde olarak tanımlanır. Bu haberi verene de müjdecı denir.

Erciş'te müjde ve müjdecı ile ilgili şu pratiklere müracaat edilmektedir: Doğumdan sonra akrabalar (anne, kardeş vb.) tarafından baba müjdelenir. Sadece baba değil; amca, hala, teyze, babaanne, anneanne, dede vs. bebeğe yakınlık derecesine göre müjde verilir. Müjde olarak genellikle para verilir; ayrıca kişinin ne istediği de önemlidir (KK78). Müjdecı, özellikle babaya ulaşmaya çalışır, herkes birbirine haber verir ve babaya ulaşmaya çalışırlar (KK32). Babayı müjdeleme sadece doğumun olduğu gün değil bir hafta on gün devam eder; aile içinde, iş yerinde, arkadaş ortamında vb. birçok yerde babadan müjde istenir (KK88). Bazen de çocuğu olan baba, eğlence mahiyetinde yakınları tarafından yere atılır ve hediye istenilir. Müjde (hediye) özellikle de çocuklara verilir (KK36). Doğum döneminde baba fonksiyonu birçok ritüeli dışarıdan bir gözlemci olarak gözlemektedir. Müjde pratiği babalık olgusu etrafından dönse de yine kadınlar tarafından çeşitli istekler ile şekillenmektedir.

1.6. Göbek Kordonu/Bağını Kesme ve Saklama

Doğumdan sonra çocuğun göbek bağının nasıl, neyle kesileceği ve nereye saklanacağı hususu önemlidir. Çünkü gerek sağlık açısından gerekse de halk kültüründe çocuğun göbeği ile ilgili inanışlar dikkat çekici boyuttadır: Çocuğun göbek bağı, bir parmak boyunca sarkıtılır ve makas (KK78), bıçak ya da jilet yardımıyla kesilir. Göbek kordonu beyaz bir yorgan ipiyle (KK34) veya normal bir ip ile (KK36) ya da mavi bir ipele bağlanır (KK6). Hastanede doğum yapılmışsa göbek kordonu bağlama kelepçeleri ile bağlanılır (KK78). Göbek kordonu kesildikten sonra çocuk üç gün yıkanmaz (KK6), çocuk yıkandıktan sonra göbek mikrop kapmasın diye göbek bağına kahve tozu basılır, ilaç sürülür, yara tozu sürülür (KK78), çabuk iyileşsin diye de kırmızı toprak (KK34) veya çocuk pudrası basılır (KK6).

Kesilen göbek kordonunun saklanması ile ilgili yapılan geleneksel ve dini uygulamalar şunlardır: Kesilen göbek kesinlikle çöpe atılmaz çünkü o göbek nerede saklanırsa çocuğun o yerin özelliklerine göre büyüyeceğine inanılır (KK78). Göbek kordonunun atılacağı yerle geleceğindeki mesleğinin ona göre belirlendiği inancı yaygındır (KK84). Cami avlusuna gömülürse dini bütün biri olacağına inanılır. Okulun bahçesine gömülürse çocuğun okuyup bir meslek sahibi olacağına inanılır. Bazen de üniversitesinin bahçesine gömülür ve güzel bir bölüm okuması dilenir (KK32, KK64, KK51, KK34). Yeni doğan çocuğun göbeği bağlandıktan sonra bir leğenin içine ılık su, birazcık da tuz konulur; eğer çocuk kız ise güzel olsun diye suya bir de yumurta kırılır. Bebek yıkandıktan sonra kundaklanıp anneye verilir (KK84).

Erciş'te göbek bağı/kordonunun kesildikten sonraki aşamasında nerede saklanacağı hususu önemlidir. Çünkü çocuğun geleceğinin tayinine dair tahminler göbek kordonunun saklandığı yer ile ilişkilendirilerek yürütülür.

1.7. Çocuğa Ad Verme

Çocuk daha anne karnındayken onun için isim arayışına girilir. Yeni doğan çocuğa ad verme zor bir görevdir; çocuğun ismi onun ruh halini etkileyeceğinden çocuğun adının taşıdığı anlamları kişilik olarak taşıyacağına ve dinen çocuğa o ismi verenin sorumlu olacağına dair inanmalar vardır.

İsim/ad manası itibariyle hem toplumsal olarak hem de kişisel olarak üzerinde durulan önemli hususlardandır. Boratav, bu hususlara çocukların yaşaması için başvurduğuna dikkati çekmiştir: “Adların en önemli büyücülük işlevi, çocuğun yaşamasını sağlamaktır. Bazı isimler çocuğun yaşamasını sağlamak için güçlendirme ve tanılandırma niteliğini taşır.” (1984: 89).

Erciş'te çocuğa ad verme ile ilgili şu pratiklere müracaat edilmektedir: Çocuğun kulağına, ismi seslenmeden önce, ezan okunur ve daha sonra üç kez ismi söylenilir (KK32). Genellikle çocuğun adını, anne-baba veya aileye yakın olan kişiler verir ve çocuğun adı seçilirken genellikle, sevdikleri kişilerin ve hayatını kaybeden aile fertlerinin isimleri vb. isimler (KK78), din büyükleri, aile büyükleri, devlet büyükleri (KK57, KK29) tercih edilir.

Erciş'te çoğu aile yeni doğan çocuklarını bir Seyit'in veya din büyüğünün evine götürür. Seyit çocuğa bir isim verir, hatta seyit parmağını ıslatır ve çocuğun ağzına sürer. Maksat dini bütün bir çocuk olsun. Böylece çocuk, Seyit'in “köçeği” olur. Çocuk hayatta kalsın diye din büyüklerinin ismi konulur (KK47).

Bir daha çocuk istemeyen aileler için en son doğan çocuğun ismi önem arz eder: Çocuğu olup bundan sonra çocuk olmasın, diyen aile, son doğan çocuğa Songül, Yeter (KK34), Dursun isimlerini verir (KK32).

Geleneksel kültürde hamile kadın doğum evresine gelene kadar hatta doğumdan sonraki ilk kırk günlük sürede dâhil, toplumda genel kabul görmüş birçok inancı yerine getirmektedir. Bu evre daha çok kadın merkezli geleneklerin, örf ve âdetlerin uygulandığı bir evredir.

1.8. Lohusa Dönemi, Albasması/Alkarısı ve Kırk Çıkarma

Geleneksel kültürde hamile kadın doğum evresine gelene kadar, hatta doğumdan sonraki ilk kırk günlük sürede dâhil toplumda genel kabul görmüş birçok uygulamayı yapar. Bu evre, daha çok kadın merkezli geleneklerin, örf ve âdetlerin uygulandığı bir evredir. Yeni doğum yapmış ve henüz yataktan kalkmamış kadına, lohusa denilir. Lohusalık, annenin beslenmesi ve mentalitesi açısından kritik bir dönemdir. Lohusalığın müddeti kırk gündür.

Erciş'te, lohusa dönemindeki kadına kırklı kadın denilir. Bu dönemde lohusa için ve bebeği korumak adına yapılan pratikler şunlardır: Yeni doğum yapmış kadına, “lohusa, kırklı kadın” (KK87) veya zaha denilir (KK84). Kırklı kadın yattığı odanın dışında bir yere çıkacağı vakit elinde demir bir şiş bulundurmalıdır; yalnız başına banyo yapmamalıdır,

üzerine çengelli iğne takılmalı ve elbisesinin bir yerine muska asılmalıdır. Kırkı dolmayana kadar da banyo yapmamalıdır. Kırkında banyo yapmayan kadının sütü katıdır ve sarıdır ayrıca daha vitaminlidir. Bu sütü içen bebek daha iyi gelişir (KK36).

Kırklı kadın, vakitsiz dışarı çıkmamalıdır, özellikle akşam ezanı vakti dışarı çıkarsa uğursuzluk yaşayacağına ve üzerlerine korku sineceğine inanılır. Eğer çok zor durumda kalıp çıkarsa da kendisinin ve bebeğinin göğsüne muska veya bir parça ekmek bırakılmalıdır (KK50). Kırklı anne ve bebeğin göğsünde muhakkak çengelli iğne (demir) takılmalı (KK84), alkarısı korksun geri gitsin diye annenin yastığının altına ekmek, Yasin-i Şerif (KK51), başucuna demir iğne, bıçak (KK34), anne karanlıkta uyumamalı, muhakkak bir ışık (gece lambası) olmalıdır.

Kırklı kadın uyuyacağı vakit yanında biri olmalıdır ve o kişi uyanık kalmalıdır (KK6). Yapılan tüm bu uygulamalar lohusa kadını ve bebeğini alkarısı denilen kötü niyetli bir ruhtan korunmak içindir.

Bu kötü ruhlu varlığa karşı alınması gereken önlemleri Acıpayamlı şöyle sıralamıştır: “Lohusanın ciğerini söken, kendini ve çocuklarını bununla beslediğine inanılan alkarısı; ateş, kırmızı renk, demir eşya, süpürge, soğan, sarımsak, silah ve erkekten korkar.” (1966: 120)

Yapılan uygulamaların tümü yeni doğum yapmış kadını ve bebeğini kötü ruhlu kimselerden veya ruhlar âleminde yaşadığına inanılan ve cin¹ olarak adlandırılan kimselerden korumak adına yapılır. Kadının yeni doğum yapmış olması ruhsal açıdan onu zayıf kılmaktadır. Bu inanışlar bağlamında yapılan uygulamalar ile kadın, kendisini sınırlandırıp koruduğuna inanmaktadır.

1.9. Diş Çıkarma ve Hedik

Büyümeye başlayan bebeğin her evresi tören ve uygulamalarla kutlanır. Bebeğin biyolojik gelişiminin belirtilerinden biri de diş çıkarmasıdır. İnanışa göre; bebeğin dişinin çabuk çıkıp çıkmayacağı bebeğe bağlıdır: Bazı bebeklerin kafası kuru olur ve dişi çabuk çıkmaz bazısının ise kafası yumuşak olur ve dişi çabuk çıkar denilir (KK89). Bebeğin eline yeşil soğan verilir ki dişlerine sürsün ve dişleri çabuk çıksın; ayrıca yeşil soğan diş etlerindeki iltihabı da kurutur (KK6). Bebeğin dişi çıkacağı zaman eczanelerden dişlikler alınır ve bebeğin bu dişlikleri ağzına koyup pratik yapması sağlanır (KK89).

Dişi çıkan bebeğe özel yapılan diş hediği toplumunda gelenek halini almıştır ve bu gelenek dini referanslara dayandırılır. Diş hediği kutlamasını Artun şu sözler ifade etmiştir: “Diş hediği törenlerinin kökeninde, hediğin ilk kez Hz. Muhammed’in ilk dişini çıkardığı zaman annesi tarafından yapılması olduğudur.” (2001: 29). Bu inanışın baskısıyla olsa gerek ki Erciş’te de bebeğin ilk dişi çıktığında diş hediği bir kutlama şenlik eşliğinde yapılmaktadır: Bebeğin ilk dişi çıktığında “diş hediği, diş buğdayı” yapılır ve üzerine yemiş bırakılır. Erciş’te buna eğlence (KK85) denilir. Konu-komşu eve davet edilir, gelmeyenlere de gönderilir. Eve gelen de hediye gelir, çocuğa (iç çamaşırı, elbise, çorap, mendil, para, altın vb.) getirir. Hedik tabağı giden ev halkı o tabağı hediye ile gönderir (KK42, KK15). Bebeğin ilk dişinin çıktığını gören kişi çocuğa hediye almalıdır (KK36). Erciş’te çocuğun ilk dişini kim görürse çocuğa nazarı değmesin diye “maşallah” demeli ve diş görme hediyesini almalıdır. Bu bir âdettir (KK18). Çocuğun ilk süt dişleri yedi yaşında düşer ve zamanla tüm dişleri yenilenir. Çocuk, düşen dişini alır ve tandırın külesine atar “Al sana kazma diş, ver bana inci diş” diyerek üç kez seslenir. Böylece çıkacak olan dişinin inci gibi olacağına (KK17, KK85, KK34, KK32) inanılır.

İnanışa göre çocuğun dişi erken çıksın diye çocuk bir temiz bir çarşaf üzerine oturtulur ve önceden yapılan hediye çerez, yemiş ve şekerlemeler de katılıp çocuğun başından aşağı dökülür. Bu uygulamadan sonra çocuğun dişleri erken çıkar denilir (KK19).

¹ Cin, gizli, duyuyla teşhis edemediğimiz varlıklar anlamındadır. İnsanlar gibi ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan varlık türü (Aydın, 2017: 8).

Bu kutlamaların/törenlerin özünde Örnek'e göre "Yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını arttırma, bereketini çoğaltma gibi dilekleriyle birlikte çocuğun sağlam dişlere sahip olması isteği de yer alır." (1995: 162).

Çocuğun dişinin çıkması diş hediği denilen özel bir karışımla yapılan çerez ile kutlanır. Ayrıca çocuğun, saç ve ilk adımı da geçmişten günümüze törenler eşliğinde kutlayıcısı kadın olan renkli bir uygulamadır.

1.10. Çocuğun Konuşması / Yürümesi ve İlk Tırnak Kesimi

Aileler için çocukların tüm ilkleri özeldir, bu yüzden ilkler için çeşitli inanışlar ortaya çıkmıştır. Bu inanışların Erciş'teki uygulayıcısı olan kadınların yaptıkları pratikler şunlardır: Erciş'te konuşması geciken çocuk hocaya götürülür, muska yaptırılır ve o muska suda eritilip suyu çocuğa içirilirse çocuğun konuşacağına inanılır.

Geç yürüyen çocuk, üç cuma günü salâdan önce bir su kenarına götürülür ve çocuk üç defa su arığının üzerinden geçirilir. Çocuğa "Salâ yürü, sen de yürü." denilir. Çocuk hemen yürür (KK51). Hoca'da muska yaptırılır. Çocuk, o muskayı boynunda taşırsa çabuk konuşur (KK82). Konuşması geciken çocuk Seyit'in evine götürülür. Seyit, çocuğun üzerine okur ve hatta parmağını ağızda ıslatıp çocuğun ağızına sürer. Bu işlemden sonra çocuğun hem huyu Seyit'e çeker hem de çabuk konuşur, denilir (KK6). Çocuk yürürsün diye her iki bacağından arasından bir beyaz bir siyah ip gerilerek kopartılır. Bu işlemden sonra çocuk çabuk yürür diye inanılır (KK34).

Bebeğin bir haftası dolduğunda saç kesilir ve kesilen saç, terazide tartılır gramına göre camiye veya fakir bir çocuğa para verilir. O saç da saklanır ya da bebeğin yastığına konulur (KK36). Bebeğin ilk kesilen tırnaklarının atılması günahdır. Kesilen tırnaklar duvar diplerine gömülür. Eskiden bebeğin kırkı çıkmadan tırnaklarını kesmeyin, denilirdi. Günümüzde, yüzünü çizmesin diye erkenden kesilir (KK83, KK51). Tırnak kesilirken önce işaret parmağının tırnağı kesilir, sonra diğerleri karışık sırayla kesilir. Dinin böyle olması gerekir çünkü Peygamber Efendimiz (as) tırnağını keserken o esnada Yahudi bir çocuk, benim babam da böyle sırasıyla tırnaklarını kesiyor, deyince, Peygamberimiz onlara benzemeyelim, diye tırnaklarını karışık kesmiştir (KK85).

Çocukların tüm gelişim evrelerinde kadınlar önemli rol alır. Bu yüzden kadınların yaşamlarında renklilik ve hareketlilik esastır. Erkek sadece ata, dede ve baba olarak toplumun kendilerine belirlediği rol ve kurallar ile sınırlıdır. Aslında bu duruma bakıldığında erkekler daha da ağır geleneksel inanış ve baskıların altında yaşamlarını sürdürmektedir denilebilir. Kadınlar bu kural ve rolleri hareketlendirerek kültürel anlamda yaşamlarını şekillendirmiş olurlar.

1.11. Nazar

Nazar inanışı dinsel ve büyüsel pratikler ile yapılmaktadır. Bu yüzden halk arasında nazar inanışı çeşitli yorum ve uygulamaları da beraberinde getirir. Örnek'in nazar inanışı ile ilgili tanımı şu şekildedir: "Nazar: Belli kimselerde bulunduğuna inanılan; insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala-mülke hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakışlardan fırlayan çarpıcı ve öldürücü güçtür." (1988: 216).

Erciş'te nazara inanılır ve nazarı önlemek için bazı uygulamalara başvurulur: Nazar, hem büyükleri hem de çocukları etkiler. Özellikle bebekler nazardan daha çabuk etkilenirler; hatta annenin kendisi dahi çocuğunu çok severse nazar edebilir. Bu yüzden çocuğun gelişim ve değişimin göze gelmemesi ve nazara sebep olmaması için sadaka verilir (KK6). Yeni doğan bebeğe nazar değmişse o bebek kocakarılarla götürülür, kocakarılarca nazar duası okunularak bebeğin nazarı tutulur (KK50). Eğer birisi sizi veya çocuğunuzu gördüğünde "ayy, peyy" vb. sözler söylerse ve "maşallah" demezse nazar olur (KK21). Yeni doğum yapmış kadın çabuk nazara gelir.

Doğum yaptığında çok güzel görünen anne, gelenlerin dikkatini çekerse, bu da nazara sebep olur. Ziyarete gelenler kadın için; bak sen, doğum yapmış da ne güzel olmuş, hemen

de iyileşmiş “Alı al çalar, balı bal çalar” diye düşünür ve kadın nazara gelir. Kadının göğsü görülmüşse nazar olur ve sütü kesilir (KK34).

Nazara karşı geleneksel olarak alınan önlemler de vardır: Nazar değmesin, göz değmesin diye bebeklerin boynuna mavi nazar boncuğu takılır. Hocalarda muska yaptırılır ve o muska çocuğun boynuna takılır. Nazar değen anne ve bebeğe (başka kişilerde olabilir), uzerlik, sarımsak kabuğu, kuru soğan kabuğu yakılır. Nazar geçsin diye özellikle anne ve bebeğin olduğu odaya konular maksat kokusunu alsınlar (KK83). Nazardan korunmak için bebekler saklanıp kimseye gösterilmez, bir yere gideceği zaman da yüzleri örtülerek götürülür (KK31).

Erciş'te nazar, iki niyette değerlendirilir. Birincisi; iyi niyetten nazarın olabileceğine dair inanıştır. Bu inanışa göre annenin bebeğini çok sevmesi bile bebeği nazara sebeptir. İkincisi ise kötü niyetten kaynaklanan nazardır. Bu nazar türü tehlikelidir. Bu yüzden insanlar kendileri ile ilgili güzel bir durum gerçekleştiğinde nazar değmesin diye bu durumu hemen duyurmazlar.

1.12. Ninniler

Ninni; bebeklerin uyumasını kolaylaştırmak ya da ağlamasını durdurmak için sade bir dille söylenen ezgili şiirlerdir. Ninniler, söyleyeni belli olmayan anonim bir türdür. Divan-ı Lügat-it Türk'te ninni “balu balu” diye adlandırılır. Erciş'te ise çocuklara “bala” diye seslenilir.

Elçi'nin ninni ile ilgili analizi önemlidir: Ninni, çocuk emzirilip kundaklandıktan sonra, salıncakta, beşikte veya bacakta sallanıp uyutulmaya çalışılırken tizden pese doğru söylenen bir ezgidir; çocuğun ağlamasının durması veya uyumasıyla son bulur (1990: 271). Tüm ninnilerin başlangıç, ara ve bitişinde bir bakıma nakarat gösteren “ninni yavrum ninni”, “uyusunda büyüsün ninni”, “e... e... e... ey” vb. sözlerle biter.” (1990: 271).

Erciş'te ninni ile ilgili yapılan uygulamalar şunlardır: Bebekler ninnisiz büyütülmez; bebek uyuturken “eee... eee... ee”, “pişş pişş pişş”, “lari lari lari” diye başlanır ve o an akıldan geçenler neyse şarkı söyler gibi söylenir (KK83). Anneler hislerini bebeklerine ninni ile aktarırlar (KK34). Ninni, anne ile bebeği arasındaki güçlü bağı oluşturur (KK6).

Kadınlar söyledikleri ninniler ile etraflarındakilere gizli mesajlar verirler. Özellikle de kuralların ve âdetlerin ağırlıkta olduğu toplumlarda kadınlar ninniler ve türkülerle düşüncelerini, kalp kırıklıklarını dile getirirler. Kadının anneliği bebeğin karnında ilk kıpırdaması ile başlar ve bundan sonraki tüm duygu ve düşünceler, anne ile çocuk arasında ninni ve türküler ile aktarılır. Annenin çocuğuna karşı sınırsız merhameti işte bu iki süreç ile oluşur.

Erciş folklorunda var olan geçiş dönemlerinin tüm evrelerinde kadın olgusunun en çok ön planda olduğu evre doğumdur. Çünkü kadının doğurganlık özelliği onun statüsünü erkekten üstün kılmaktadır. Bu sebeptir ki kadın için çocuk vazgeçilmez öğedir. Çocuğun yaşamı boyunca geçireceği her dönem kadınlar arasında bazı inanışların etkisiyle kutlanır. Sünnet de çocuğun geçiş dönemleri içerisindeki ilk geleneksel kutlama ve törenlerin uygulandığı evredir.

2. Sünnet

Sünnet hem dinî bir gereklilik olarak hem de sağlık açısından yapılması uygun görülen ve cerrahi operasyon gerektiren bir olaydır. Bu olay, erkek üreme organının uç kısmında bulunan ve fazlalık diye tabir edilen deri parçasının alınmasıdır. Müslümanlar arasında ve Yahudi toplumunda dinî bir gereklilik olarak yerine getirilen sünnet; Batı ülkelerinde daha çok sağlık amaçlı yapılmaktadır. “Sünnet, dünyada en çok uygulanan cerrahi işlemlerdendir ve insanlığın en eski geleneklerinden biridir.

Sünnetin tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, günümüzden 12.000 yıl öncesine kadar dayandığı, göçler sırasında, kültürler aracılığıyla tüm dünyaya yayıldığı düşünülmektedir. Tarihte sünneti yapan ilk millet, Mısırlılar olmakla beraber, sünnetin farklı

kültürlerce ve birbirinden bağımsız olarak uygulandığı bilinmektedir. Firavun dönemine ait tapınakların duvarlarındaki sünnetle ilgili resimler, sünnetin geleneksel bir uygulama olarak binlerce yıl önce yapıldığını göstermektedir. Sünnet, Eski Mısır'da, Firavun devrinden sonra köleliğin simgesi olarak da kullanılmıştır. Bazı kültürlerde ise sünnet, tanrılara sunulan bir çeşit kurbandır ve karşılığında bol ürün istenmektedir.” (Kuşun, 2014: 5-6-8).

Aksoy, sünnet kelimesinin manasına, sünnetin Yahudi ve Müslüman toplumlarındaki önemine dikkati çekmiştir: Kelime manası “Hitan” ve “Hafz” olan sünnetin özellikle geleneksel toplumlarda yaygın olduğu söylenirken, dinî anlamda da Yahudiler ve Müslümanlarca kabul gören, daha doğrusu yapılması zorunlu olan bir sosyal olay şeklinde görmektedir (1997: 45).

Sünnet, Müslümanlığın simgesi olarak kabul edilmiştir. Geçmiş Hz. İbrahim'e dayanan sünnet, cahiliye devri Arapları arasında da devam eden bir âdettir. Söylenenlere göre sünnet, Hz. İbrahim'in seksen yaşlarında kendisine uygulanmasıyla başlamıştır. Bir rivayete göre İbrahim (as)'ın Kurân'da söz edilen bazı kelimelerle denenmesi (El-Bakara, 2/124) temizliğe dair sorularla olmuştur. “Sünnet, erkek çocuklarının hayatlarındaki önemli törenlerden biridir. Sünnet çocuğunun yaşı ve törenin mevsimi üzerine kesin bir kural yoktur. Çocuklar ergenlik çağına girmeden, bazı hallerde çok erken yaşlarda sünnet edilebilir.” (Boratav, 1982: 160).

2.1. Sünnet Olmanın Yaş Sınırı ve Mevsimi

Erciş'te sünnet olmanın yaşı ve sünnet töreni olacağı zaman dilimi önemlidir. Çünkü sünnet töreni eğlenceyle kutlanmaktadır. Sünnet olacak olan kişinin yaşı büyük olduğunda eğlence düzenlenmesini kabul etmez. Yine eğlence dolayısıyla herkesin katılabileceği yaz ayları tercih edilir.

Konuyla ilgili tercihler şunlardır: Sünnet töreni, çocuk yedi–sekiz yaşlarındayken olmalı. Çocuk, 15 yaşından büyük olursa, sünnet edilmesi ayıplanır. Sünnet olmayan kişiler için genelde “kâfir (KK77). Yahudi, Ermeni, Gaffur” gibi tabirler kullanılır (KK35). Erciş'te sünnet olmayan erkek çocuğuna (oğlan, yavru, yavrucuk, bala) isimleri verilir. Sünnet olduktan sonra çocuğa, erkek çocuğu denilir (KK59).

Erciş'te sünnet töreni için belirli mevsimlere ve yaşa dikkat edilir: Erciş'te sünnet töreni genelde bahar aylarında olur; sünneti, çok soğuk ve çok sıcak aylara denk getirilmemeye dikkat edilir (KK84), maksat çocuğun yarası çabuk iyileşsin (KK32).

Sünnet töreni, eskiden kış aylarında eve sünnetçi getirilerek yapılırdı. Kışın iş olmadığı için herkes evde olurdu. Günümüzde aileler sünnet törenlerini, düğünlülük yapmak istediklerinden yaz aylarını tercih ederler (KK4). Sünnet törenine, akraba, eş-dost katılması için okulun tatil dönemlerine denk getirilir (KK8). Erciş'te çocuğun ruh sağlığı ve çevrenin yaklaşımı dolayısıyla çocuğun sünnet yaşına dikkat edilir: Sünnet için “7, 10, 12, 13” yaşları uygundur. Çocuk ne kadar erken sünnet olursa o kadar çabuk iyileşir (KK52, KK32).

Sünnet olacak çocuğun yaşını ve mevsimini bazen anne ve babası birlikte belirlerken bazen de yalnızca anne belirler. Sünnet töreninde uygulanan ritüellerle tamamen annesi ilgilenir.

2.2. Kirvelik

Sünnet törenlerinde sünnet işlemi sırasında sünnet çocuğunun başını göğsüne tutan kişi özel bir isim ile adlandırılır. Bu isim Erciş'te kirve olarak bilinir. Tezcan'a göre de; “İslam dininin gereklerine göre yapılan sünnet töreninde çocuğun başını göğsüne doğru tutan kimseye “kirve” denilmektedir. Kirve, ailenin sevdiği bir kimsedir. Kirve olan kişi sünnetin tüm giderlerini karşılamaktadır.” (1997: 90).

Erciş'te sünnet esnasında kirve çocuğun başını göğsüne tutar; bu işlemle birlikte çocuk kirvenin sanık'ı olur. Kirve, çocuğa, “sanık” der (KK57, KK29). Sünnet töreninde en önemli konu kimin kirve seçileceğidir. Kirve genellikle, adı-sanı bilinen zengin, varlıklı ve toplumda söz sahibi, güçlü kimselerden seçilebileceği gibi; akraba, eş - dost da tercih

edilebilir (KK10). Sanik'in, kirveye çekeceğine inanılır, kirve cesur ise sanik de cesur olur, kirve korkak ise sanik de korkak olur (KK11). Erciş'te kirve olması istenen kişiye kirvelik, geleneksel uygulamalar ile teklif edilmektedir: Erciş'te gelenek olarak kirve olacak kişiye önceden bir koç (KK17, KK16) ya da bir düve (KK67) kırmızı kurdele ile süslenip altına altın takılarak kirvelik teklif edilir.

Kirve, sanik'i ve aileleri arasında oluşan bağ ve gerçekleşen bu uygulamalar toplumda gerçekliği kabul görmüş önemli uygulamalardır: Kirve ve sanik'in ailesi arasında yeni bir akrabalık oluşmaktadır. Sanik, kirvenin oğlu gibidir; kirve, bundan sonraki hayatında hep onun yanında olacaktır. Dinen herhangi bir geçerliliği olmamasına rağmen Erciş'te sanik, kirvenin kızını alamaz, diye bir kural vardır (KK52, KK14, KK12, KK67 KK32) Sanik'in kanı kirvenin eteğine dökülmüş bu yüzden olmaz derler (KK85).

Erciş'te kirvelik, binlerce yıldır ata, dede, baba silsilesiyle devam eden bir âdettir. Bu âdet, aileler arasında sağlam bir dostluğu da meydana getirir. Yukarıda belirtilen örf, âdet ve inanışların uygulayıcısı kadınlardır.

2.3. Sünnetçi

Sünnet dönemi, Erciş'te çeşitli şenliklerle kutlanır. Sünnet işlemini yapacak kişi toplumda önemsenir; sonuçta sünnet, ciddi anlamda risk oluşacak bir durumdur. Sünnetçi, işinin ehli olmalıdır: Erciş'te eskiden Dişçi Memet (KK35) ve Cici Berber vardı. Bunlar sünnetçi olarak tanınırdı, ayriyeten sünnetçilik işini yapan başka kişiler de vardı, köy köy gezer sünnetçilik yapardılar. Günümüzde ise sünnet işlemleri hastanede doktorlar ve sağlık memurları tarafından yapılmaktadır (KK32).

Geçmiş ile günümüz arasında eve getirilen sünnetçi ile ilgili bu uygulamalar dikkat çekmektedir: Evvelin sünnetçi eve getirilirdi. Bu işi meslek olarak yapanların yanında sünnetçilik işini yapan berber (KK17), dişçi (KK32) ve dellakçılar da tercih edilirdi. Erciş'te geçmişteki sünnetçi olgusunun zaman içerisinde gelişen teknoloji ve dünya görüşüyle değiştiği görülmüştür.

2.4. Sünnet Kıyafeti

Sünnet kıyafeti, sünnet törenini renklendirir ve törene heyecan katar. Bu sebeple erkek çocuklar için belki de bu törenin en zevkli anı kıyafetleri giydikleri anlardır. Bu anları ölümsüzleştirmek için resimler çekilir.

Erciş'te geçmişten günümüze sünnet kıyafeti ile ilgili önemli detaylar vardır: Evvelin sünnet kıyafeti yoktu. Küçük çocuklara etek giydirilirdi, yaşı büyük olanlara ise normal kıyafet giydirilirdi (KK67). Böylece eteğin genişliğiyle çocuk daha rahat hareket ederdi. Geniş olan bu etek aynı zamanda çocuğun çabuk iyileşmesini de sağlardı (KK17). Ayrıca çocuk rahat hareket etsin ve çabuk iyileşsin diye çocuğa terzide geniş gömlek diktirilirdi (KK34). Üst olarak da eşofman takımının üstü giydirilirdi. Günümüzde bol pijamalar giydirilmekte, ayrıca çocuğu gezdirmek ve resim çektirmek için de süslü püslü, özel sünnet kıyafetleri giydirilir. Bu kıyafetlerle sünnete iki gün kala türbe ziyaretine götürülür (KK17). Çocuğa sünnet elbiseleri giydirilirken besmele çekilerek dualarla, salâvatlar (KK34), maniler, türküler okunur ve el çalınır (KK59).

Görüldüğü gibi kutlama törenlerine ve âdetlere ortam hazırlayan kadınlar çocuklarının sünnet törenlerinde giydikleri kıyafette de hâkimdirler. Anne, çocuğuna eteğini giydirerek onu muhafaza eder.

2.5. Sünnet Töreni

Sünnet töreni erkeklerin yaşamındaki geçiş dönemlerinin ilk töreni sayılır. Sünnet konusunda, dünya çapında en geniş ve tek kaynak, Vehbi'nin Surnamesi'dir (Surname-i Vehbi). "Vehbi'nin Surnamesi'ne göre, Sultan III. Ahmet zamanında (1720) hazırlıklar hariç, sadece kutlamalar yaklaşık 15 gün sürmekteydi." (Kurşun, 2014: 10).

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

Erciş'te sünnet töreni ile ilgili yapılan uygulamalar şunlardır: Sünnetçi, besmele çekerek, salâvat getirerek çocuğun erkeklik organının uç kısım derisinden bir parça alarak sünneti yapmış olur (KK35). Sünnet töreni sırasında kirve, çocuğu arkadan tutarak çocuğun başını göğsünde tutar; bu işlem ile çocuk kirvenin sanik'i olur (KK35, KK85). Bu işlemin ardından gelen misafirler sünnet çocuğuna erkek olmuş diye söylemlerde bulunurlar ve çocuğu öperek yakasına hediye takarlar. Sünnet günü, akraba, eş-dost toplanırlar, kadınlar türkü söylerler (KK17). Sünnet töreni, genelde evde eğlenceli bir ortam ile gerçekleştirilir (KK84). Günümüzde çoğunlukla sünnet olacak çocuğun, hastanede sünneti yapılır (KK79).

Sünnette kullanılan aletler şunlardır: Sünnet sırasında sünnetçi, jilette veya makasla işlemi gerçekleştirir. Lazer ve neşter hastanede ortamında kullanılan kesim aletleridir (KK35).

Sünnet işleminin kolaylıkla yapılması ile ilgili bazı dinî ve geleneksel uygulamalar görülmektedir: Sünnetin yapılacağı gün hoca, çağırılır ve oradakilerle birlikte maniler, türküler, ilahiler ve tekbirler eşliğinde çocuğun sünnet töreni gerçekleştirilir (KK17). Çocuğun sünnet işlemi sırasında anne sürekli dua eder, salâvat çeker (KK3, KK85), çocuğun bağırmasını, ağlamasını önlemek için ağzına lokum konulur (KK32).

Kaynak kişilerin görüşlerinden şu çıkarım yapılabilir ki erkeklerin merkezde olduğu sünnet töreninin âdetlerinde ve eğlencesinde kadınlar başrolde tüm sorumluluk annelerdedir.

2.6. Sünnet Düğünü (Altı Akşam)

Erciş'te de sünnet töreninin sonrası çalgılı düğün yapmak âdettir: Sünneti yapılan çocuğun çalgılı düğünü sünnetin altıncı günün akşamında olur. Bu akşama "altı akşam" denilir: Altı akşam isteğe göre ve ailenin maddi durumuna göre bazı aileler düğün salonu tutar çalgılı sünnet düğünü yapar, bazı aileler de evlerinin bahçesinde çalgılı, davullu ve zurnalı sünnet düğünü veya eğlenceler yaparlar (KK17). Altı akşamın sabahında sünnet çocuğunun kınası kirvenin eşi tarafında ıslatılır, damat kınası gibi hazır edilerek kirvenin eşi eğlence akşamı sanikin elleri kınalanır. Kına yakılan sanik bu kez korkuları geride bırakmış sevinç dolu anlar içindedir (KK19). Çocuğun sünnet olacağı günün akşamı kına gecesi yapılır, bir hafta sonra da altı akşam yapılır (KK52).

Erciş'te geçiş dönemlerinden ölüm dönemi hariç diğer tüm dönemlerde eğlence tertibi bir kültürdür. Sünnet de erkeklige ilk adım olarak kabul edildiğinden düğün şeklinde yapılmaktadır. Hatta erkekler için ilk düğün anlamını da taşır.

2.7. Sünnet Hediyesi

Hediyeleşme yapılan ziyaretlerde ve pratiklerde dikkat edilen bir olgudur. Ebedi dostluklarda bazen küçük bir hediye sebebiyet verebilir. Sünnet düğününde de hediye önemlidir: Sünnet çocuğuna akrabalar, komşular herkes ekonomik gücüne göre hediye (altın, para, kıyafet, iç çamaşırı...) getirir. Eğer sünnet düğünü ise genelde altın ve para getirilir (KK57, KK29). Eskiden yemekten önce ortaya bir tepsi konulur ya da biri tepsiyi tutardı, sesi gür biri sünnet çocuğuna gelen hediyeleri söylerdi. Günümüzde ise sünnet düğünlerinde birisi mikrofonla gelen hediyeleri söyler (KK34). Gelen misafirlerden isteyen sünnet günü mevlitten sonra hediyesini sünnet çocuğunun yakasına takar, isteyen sünnetin altı akşamı hediyesini takar ya da anneye verebilirler (KK52) Sünnet sırasında kirve, ortaya bir tepsi bırakır, önce kendisi bir miktar para, altın vb. bırakır, sonrasında gelenlerden kim ne kadar isterse tepsiye atar. Maksat sünnet çocuğunun babasına yardım etmektir (KK40). Sünnete gelen hediyeler için liste tutulmaz ama bu gelenek de aynı düğün etkinliği gibi karşılıklı bir duruma dönüşmüştür (KK34).

Erciş'te tüm geçiş dönemlerinde olduğu gibi sünnet döneminde de hediyeleşmeye dikkat edilir. Hediyeleşmenin dinimizde sünnet olduğu gerekçesiyle Erciş halkı arasında bir yere gidilirken eli boş gitmek ayıplanır. Kişilerin özel günleri, kutlama törenleri ve hediyeler ile yapılmaktadır.

2.8. Sünnet Mevlidi

Mevlit, Peygamber Efendimizin doğumunun anlatıldığı manzumelerden oluşmaktadır. Müslüman toplumlarında Hz. Peygamber'e duyulan saygı gerekçesiyle her işin başı ve sonunda okutularak o işten hayır umulur. Erciş'te sünnet töreni için mevlit de okunur: Mevlit, hem kadınlar arasında hem de erkekler arasında (KK80), bazen sünnet esnasında bazen de sünnet bitiminde bir oda/salonda okutulur (KK34). Okunan mevlitle birlikte yemek verilir (KK25). Mevlit okunan sünnetlerde anneler, toplulukta belli olsun diye beyaz kıyafet giyerler (KK19).

Erciş'te mevlit verme inancı erkekler göre kadınlar arasında daha çok uygulanmaktadır. Yapılan mevlit törenlerine bazen erkeklerin hiç katılmadığı da görülmüştür. Bu durum dini inancın yanı sıra toplumsal cinsiyetçiliğe bürünmüştür. Öyle ki mevlit okutulan kadın ortamı ile erkek ortamı arasında farklı ritüeller uygulanmaktadır.

2.9. Sünnet Sonrası Yapılan Uygulamalar

Yapılması planlanan âdet ve uygulamalar çocuğun annesi tarafından kadınlar arasında hayata geçirilir. Anne inanışlar gereği ya bazı kaçınmalarda bulunur ya da bazı uygulamaları yapmak zorunda kalır. Anne ve babanın, oğluna karşı gerçekleştirmesi gereken ilk görevi sünnettir. Bu yüzden Erciş'te bu ilk görev önemsenir ve birtakım eğlenceler ile kutlanır. Bu eğlencelerden anne sorumludur.

Erciş'te sünnet bitiminde, kesilen parça ve sünnet çocuğunun bakımı ile ilgili bazı uygulamaların yapıldığı görülmektedir: Sünnet işleminde kesilen parça atılır çünkü "haram post" denilen bu parçanın evde tutulması uğursuzluk sayılır. (KK77). Ya da kesilen parça çürüsün diye toprağa gömülür, tandır diplerine, duvar diplerine de atılır. (Bu işlemi genelde anneler yapar.) Sünnetli çocuk için doğum yapmış kadın gibi beslenmesine dikkat edin denilir. Çocuğa çok soğuk su içirilmez, bol bol süt içirilir, etli yemekler yedirilir (KK34). Sünnetin ilk üç günü sünnetli çocuğun bakımı zahmetli olur, mikrop kapmasın diye temizliğe dikkat edilmelidir. Sünnetin üçüncü günü sünnetli çocuk çabuk iyileşsin diye Van Gölü'ne götürülür ve suya konulur (KK77).

Erciş'te sünnet töreni erkekler arasında uygulanan bir pratik olsa da sünnet sonrasına kadar tüm aşamalarda özellikle de geleneksel pratiklerin uygulanması noktasında kadınların ön planda olduğu sünnet dönemi incelendiği esnada hem kaynak kişilerin beyanları neticesinde hem de tarafımızca gözlemlenerek belirlenmiştir.

Sünnet erkekler için önemli bir dönemdir. Müslüman toplumunda sünnet erkekliğin ilk adımı olarak kabul edilir. Sünnet döneminden sonraki dönem ise toplumda erkekleri olgunluk seviyesine çıkardığına inanıla süreç olan askere gitme sürecidir.

3. Askerlik

Bütün devletlerde askerlik kurumu ulus güvenliğinin vazgeçilmez temel ögesidir; her devletin kendisine has bir ordu teşkilatlanması ve askerlik anlayışı vardır. Türkiye dâhil çoğu ülkede askerlik, zorunlu devlet hizmetlerinden biridir. Askerler, düşman güçlere karşı ülkelerinin güvenlik teminatıdır.

Asker, bir konuyu iyice düşünüp inceleyerek yargıya varır; bir sorunla karşılaştığında, konuyu akıl süzgecinden geçirerek her zaman bir çıkar yol arar, bulur ve savunur. Asker ruh gelişmesiyle birlikte beden gelişimini de sağlamış olmalıdır. Askerin beden yapısı, her türlü doğa koşullarına, yokluk ve zorluklara alışık (Özgün, 2016: 55).

Ülkemizin her karış torağında olduğu gibi Erciş'te de askerlik kutsal bir görev olarak kabul edilmektedir. Asker olacak kişilere askerlikten önce askerlik sırası ve askerlik sonrası birtakım geleneksel uygulamalar yapılmaktadır.

Erciş'te halk arasında erkekler için askerlik yapmadan olgunlaşmaz, diye bir intiba vardır. Askerliğini yapan biri bir hata yaptığında ise; sen askerliğini yapmışsın nasıl böyle bir hataya düşersin, denilir (KK81). Asker ocağı Peygamber ocağıdır, denilir ve askere her

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

zaman için kıymet verilir, saygı gösterilir. Halk arasında asker, çok sevilir ve askere ayrı bir özen gösterilir (KK7).

Erciş'te askerlik öncesi şu pratiklere müracaat edilmektedir: Askere gidecek gençler için çeşitli etkinlikler düzenlenir. Erciş'te askere gidecek gençleri yemeğe davet etme geleneği vardır (KK45, KK1) ya toplu halde ya da aileler arası yemeğe çağırılır. Askere harçlık vermek âdettendir askerin evine ziyarette bulunurlar yardım amaçlı bir miktar para verirler (KK61, KK43). Hatta gömlek, mendil, çorap ve çamaşırın olduğu bir hediye paketi de götürülür (KK64). Asker davetleri genelde askere bir hafta kala başlar (KK30).

Asker olacak gencin annesi oğlunun gitmesine bir hafta kala hazırlığa başlar. Yemekler hazırlar, baklavalar açar ve oğlunun arkadaşları başta olmak üzere konu komşu, akrabaya davet verilir. Ayrıca asker ailesi evladının sağ salim gelsin diye bolca sadaka da dağıtır (KK34).

Toplumdaki genel algı asker yolunu bekleyen aileler için en çok özlemi çeken askerin annesi, eşi / nişanlısıdır fakat asker olan kişi evli de olsa bekâr da olsa toplumda özlem ve beklenti noktasında “asker anası” her zaman için sıralamada en öndedir.

3.1. Asker Gecesi/Asker Kınası

Askerliğin halk arasında kutsiyet atfedilen özel bir yeri vardır. İnanç kaynaklı bu gerçekliğe çeşitli inanışlar kaynaklık eder. Erciş'te askerlik öncesi önemli bir gelenek olan asker kınası ile ilgili şu inanmalara müracaat edilir: Erciş'te bir gence üç kez kına yakılır. Erkekliğe ilk adım olarak kabul edilen “sünnet” töreninde, erkeğin askere gönderileceği sabahın gecesinde ve erkeğin damatlığında kına yakılır (KK29). Asker kınası önemli bir gelenektir. Erciş'te askere giden her gence kına yakılır. Askerin annesi tarafından bu işlem yerine getirilir (KK17).

Erciş'te yaygın olarak sağ avuç içi ve sağ el serçe parmağına kına yakılır. Ancak görüşme yaptığımız bazı kaynak kişilerimiz çocuklarını askere gönderirken el, ayak ve bir tutam saçına kına yakıldığını söylemişlerdir: Erciş'te asker adayının eli kınalanır ve öyle askere uğurlanır. Kına yakılan asker, vatanına kurban olsun diye uğurlanır (KK55) “Oğlum, askere gideceği zaman elini, ayağını ve bir tutam saçını kınalayıp öyle askere gönderdim.” (KK70). Asker adayı vatana kurban olsun diye, eli ve ayağı kınalanır (KK85). Askerin sağ elinin avuç içi kınalanır, kimisi de kına ile bayrak şekli yapar (KK77). Askerin kınası hazırlanır ve askerin sağ elinin serçe parmağı o kınaya batırılarak sarılır. Eli kınalı asker, asker ocağına teslim edilir (KK34). Askere kına yakmak, oğlum büyümüş asker olmuş, diye sevincin belirtisidir (KK77). Askerin eli kınalanır salâvatlarla, dualarla askere gönderilir (KK61). Askerin eli kınalı gitmesi, Bu bir gelenektir ve bunun anlamı “kınalı kuzuyu” askere gönderdim demektir (KK52, İ. Nalbantoğlu). Hatta bazen askerin saçından bir tutam da kınalanır. “Kınalı kuzu lafı” bundandır (KK59).

Gelenek-görenek, örf-âdet ve dinî eksenli bu uygulamalar esnasında kadının yeri ve işlevi büyük önem arz etmektedir. Bu evrede kadın ya anne, abla, kız kardeş ya da eş konumundadır.

3.2. Askerlik Gecesinde Oynanan Oyunlar

Erciş'te erkekler için hayatlarının iki önemli geçiş dönemi olan askerlik ve düğün evrelerinde oyunlar düzenleyerek eğlenme âdeti vardır. Bu oyunlardaki maksat damat ve asker olacak erkeğin bu döneminin başlangıcını kutlamak ve onu neşelendirmektir: Asker olacak gençleri, eğlence ile askere göndermek âdettir.

Askere gidecek genç için arkadaşlarının yapacağı en eğlenceli görev asker oyunlarıdır. Asker oyunlarını özel kılan iki şey vardır: Birincisi, askere gidecek genci neşelendirmek, ikincisi de askere gitme sırasında bazı geleneksel oyunların yaşatmasına gayret etmek. Bu oyunlardan bir kısmı can acıtan cinsten de olsa bu bir gelenektir ve yaşatılması gerekir. Çoğu defa arkadaşları, birbirlerinin canını acıtacak olsalar bile yine de askere gidecek arkadaşlarını eğlendirmekten vazgeçmezler.

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

Bu oyunlar: Ateş, yüzük, kurban, bacadan yumurta atma, hırsız-hâkim, tıp, ateş, gelin-damat (KK43), tura, vın, balık battı, kabak (KK33), tura binicilik (KK55), sulu isli tas ve battı battı oyunlarıdır (KK64).

Erciş'te gelenek halini almış olan bu oyunlar geçmişten günümüze devam etmektedir. Hem sevincin hem de acının olduğu bu oyunlarda geçiş dönemlerinin her aşamasında rol alan kadın figürü yoktur.

3.3. Asker Uğurlamaları

Erciş'te asker uğurlamaları özel etkinlikler eşliğinde yapılmaktadır. Askere gidecek kişi için asker uğurlamanın önemi büyüktür, kendisine ne kadar önem verildiğini o gün kişi daha da bir anlar: Askere gitmeye birkaç gün kala akraba, eş dost ziyarete gelir (KK16); fakat asıl uğurlama askere gidecek kişinin baba evinin kapısında olur. Herkes toplanır, asker olacak kişi onlardan tek tek helallik ister, büyüklerin elleri, küçüklerin gözleri öpülür ve askerin arkasından su dökülür (KK59) dualar edilir ve tekbirler getirilir. Aile fertleri, arkadaşlar eşliğinde asker uğurlanır (KK16). Askere gidecek kişi, sanki bir daha gelmeyecekmiş gibi hem sevinçle hem de acıyla gönderilir (KK55). Askerin gideceği gün ailesi kavurga kavurur, içine kuru üzüm katıp çocuklara dağıtır (KK45).

Askerin arkasından ağlamayın, intizar etmeyin denilir; dualarla, tekbirlerle askeri uğurlayın, nasıl uğurlarsanız öylede karşılırsanız askerinizi derler bu yüzden özellikle asker anneleri uyarılır (KK85). Eskiden kadınlar, evde askeri uğurlardılar. Erkekler asker ile otobüs terminaline veya havaalanına giderdi. Günümüzde havaalanına kadar gidiliyor (KK16).

Asker konvoyları bu ritüelin olmazsa olmazlardandır. Arabalar süslenir bayraklar takılır, uzunca konvoyla şehir turuna çıkılır. Bazen de konvoyla beraber havaalanına kadar gidilir. Askerin evinin dışı, askerin gideceği gün bayraklarla ve dua yazılı örtülerle süslenir. Askerin teskere alıp geldiği gün de bu uygulamaları görmek mümkündür (KK59).

Erkeklerin yaşam süresinde önemli bir yeri olan ve kendisine toplumda popülerlik kazandıran askerlik evresinde bir kadın olarak anne önemli bir yer tutar. Yurdumuzun her yerinde askerlik denilince “asker anası” sözü dillerdedir. “Ağlarsa anam ağlar gerisi yalan ağlar.” gibi asker anası ile ilgili sözler, asker anası ile ilgili hikâyeler, asker anasının sözleri, asker anasına yakılan türküler...

3.4. Askerin İzne Gelmesi

Asker ocağına Peygamber ocağı denilir. Bu sebeple askerlik vazifesi süresince asker olanla ilgili her türlü husus önemlidir. Erciş'te asker olan kişinin askerlikten izne gelmesi sırasında yapılan uygulamalar da vardır: Askerin izne gelmesi aileye neşe getirir, Erciş'te özel günlerde annelerin baklava açması âdettir. Askerin en sevdiği yemekler hazırlanır; akrabalar göz aydına gelirler. Erciş'te eli boş ziyaretler yapılmaz, muhakkak çikolata, tatlı vb. hediyeler götürülür. Askerden dönen kişi de dönüşte geldiği yerin meşhur yiyeceğini, giyeceğini vb. getirir ve kendisini ziyarete gelenlere ikram eder. (KK85).

Askerin izne gelmesine çok sevinilir, yine herkes askeri ziyarete gelir (KK30). Askerler hem izne geldiğinde hem de teskere aldığına göz aydına gitmek âdettir (KK34, KK60). Uygulanan bu âdetler hem duygusallığı hem de askerlik görevine olan saygıyı barındırmaktadır.

3.5. Asker Arkadaşlıkları

Bilindiği gibi askerlik süresince birbirini yeni tanımayan askerler, birlikte geçirdikleri uzun ürenin sonunda önemli arkadaşlıklar edinirler. Bu arkadaşlık, dostluk askerlik bittikten sonra da devam eder. Erciş'te askerlik arkadaşlıklarına dair görüşler şunlardır: Asker arkadaşlıkları önemlidir ve kişiler arasında bir ömür boyu süren samimi bir dostluk oluşur. Sürekli iletişim halinde olunur bayramlarda, kandillerde görüşülür ve birbirine de “tertıp, devrem” diye seslenilir (KK61, KK5).

Askerlikte kişinin asker arkadaşından başka kimsesi yoktur. Bu yüzden askerlikte arkadaşlık kurmak önemli bir olaydır (KK33). Askerlik arkadaşlıkları çok özel olur ve özellikle de evli olan asker arkadaşlara özel davranılır çünkü evli olan askerler çocuğu da varsa daha bir hassas olurlar (KK29). Görüldüğü gibi askerlikteki yaşantılar ve anılar beraberinde dostlukların oluşmasını da sağlar.

3.6. Asker Mektuplar

Askerlik sırasında en önemli olgulardan biri de mektuplardır. Konuyla ilgili kaynak kişilerimizden öğrendiğimiz kadarıyla mektupları saklama, anılara olan en büyük saygı olsa gerek: Eskiden haberleşme mektuplarla olurdu ve bu mektuplar bazen bir ayda (KK40) bazen de iki ayda ancak ulaşırdı (KK46). O dönemlerde televizyon yoktu ve aileler radyodan haberler alırlardı. Radyodaki bu yayınlara da paket yayın olurdu. Yani bu gün olan şeyi yarın aileler öğrenirdi.

Asker mektupları eskinin olmazsa olmazıydı, günümüzde mektuba ihtiyaç duyulmuyor (KK64). Eskiden asker mektupları saklanırdı (KK46) çünkü iletişimi sadece mektup sağlardı ve bu yüzden mektuplar, kartpostallar, yılbaşı kartı, bayram kartı, tebrik kartı vb. bunların herkesçe hatırası vardı (KK85). Saklanan asker mektupları tekrar tekrar okunurdu. Günümüzde haberleşme olanaklarının gelişmesiyle mektuba da ihtiyaç duyulmuyor (KK64). Bu durumda mektup olgusunun geçmişte değeri bu günle kıyaslanamaz ölçüdedir. Günümüzde mektup geçmişe bir özlemdir. Mektup denilince aileye olan hasrette yine anne, eş veya sevgili ön plandadır.

3.7. Askerlik sonrası Yapılan Uygulamalar

Erciş'te bir genci askere uğurlamak nasıl geleneğe göre yapılıyorsa askerlik dönüşü onu karşılamak da yine belli bir usule olur: Askere giderken eve çöken hüznün askerin dönmesiyle birlikte yerini sevince bırakır. Adanan adaklar kesilir, en güzel yemekler yapılır, davetler verilir (KK70). Askerlik dönüşü aileler, gençlerin evine ziyarete gider, gençler de yakınlarını, büyüklerini ziyarete giderler (KK81). Askerlikten sonra askerin terhis edilmesi kutlanır, evde eğlence düzenlenir ve eş-dost ziyarete, göz aydınlığa gelir. Aile maddi durumuna göre ve eğer adak adamışsa kurban keser (KK64).

Askerden sonra aile adak adamışsa bunu yerine getirmelidir, aksi takdirde olumsuz şeylerin askerlikten gelen kişinin başına geleceği düşünülür. Hatta adak adamamışlarsa bile oğlumuzu sağ salim kavuştuk diye askerden sonra genelde şükür kurbanı kesilir (KK77). Özellikle de tek erkek çocuğu ise genelde kurban kesilir ve tatlı dağıtılır, sadaka verilir (KK35). Kesilen kurban, adak olarak adanmışsa fakirlere dağıtılır. Bazı kimseler adak kurbanlarını cezaevine de gönderiyor (KK60).

Erciş'te askerlik dönüşü yapılan uygulamaların genel olarak iki alan üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bunlar asker dönüşü kavuşma sevinci ve evlilik için hazırlık uygulamalarıdır. Askerlik vazifesini yerine getiren birisinin evlenmesi için önünde engel kalmamıştır.

4. Evlilik

Evlilik sosyal bir olaydır ve evlilik, toplulukla birlikte yaşamakla mümkündür. Erdentuğ çalışmasında evliliğin toplumsallığını şu sözler ile vurgulamıştır: “Bütün insan topluluklarında evli çiftler, toplumun diğer üyeleri tarafından açıkça tanınan ve kabul edilen bir birliktelik halinde yaşarlar.” (1974: 7).

Evlilik, aile olmanın ilk adımıdır ve evlilik olayının gerçekleşmesi için hem evlenecek kişilerin hem de mensubu oldukları toplumların bir dizi uygulamaları olur. Bu pratikler her toplumun kültürel belleği ile alakalı farklılık göstermekle beraber kadınların aktif oldukları bir dönemdir. Evlilik evresinde geleneksel örf ve âdetlerin tümünde hareketlilik kadınlara özgüdür.

4.1. Kısmetin Açılması İçin Yapılan Uygulamalar

Bir toplumun ayakta durmasını, gelişip büyümesini ve devamını sağlayan ailedir ve aile kavramının da ilk adımı evlilikle başlamaktadır. Bu yüzden evlenmek isteyen gençler için bazı geleneksel uygulamalar vardır: Kısmet açma ile ilgili caminin önünde kilit açma inancı vardır.

Kısmetinin kapalı olduğunu düşündüğünüz kişi için bir kilit alıp o kişinin kısmetinin açılması niyet edilerek cuma günü cuma namazından sonra caminin önünde beklenir. Cuma namazından ilk çıkacak kişiye o kilidi konuşmadan, işaret diliyle açtırılır. Bu işlem ile kısmeti kapalı olan kişinin kısmetinin açılacağına inanılır (KK77). Bir başka kısmet açma işlemi de mendil bağlamadır. Bir mendil alınıp bağlanılır. Cuma namazından çıkacak ilk kişiye kısmeti kapalı olan kişi niyet edilerek mendil açtırılır. Böylece o kişinin kısmetinin açılacağına inanılır; bazen de mendil imama verilir ve minareye çıkarken bağlı olan mendili minarenin etrafında döne döne çözerse o kişinin de kaderinin açılacağına inanılır (KK85).

Çelebibağ'da kızların ve erkeklerin kısmetlerinin açılması için Emrah ile Selbihan'ın mezarına gidip kısmet dileği dilerler (KK17, KK18). Erciş'te 6 Mayıs Hıdrellez günüdür. Hıdrellez töreninde kızlar ve erkekler kısmet dileklerini kâğıtlara yazıp suya atarlar. Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın derenin sonunda o dilekleri aldıklarına inanılır. Hıdrellez gecesinde ayrıca un ve şeker kavrulur, büyük bir tepsiye konulur ve bu tepsi açık olan pencerenin önüne bırakılır. İnanışa göre Hz. Hızır gelecek ve elini o tepsiye daldırıp gidecektir. Tepsisine Hızır eli değen ev sahiplerinin zengin olacağına inanılır (KK55). Bekâr kızların isimleri düğün günü gelinin sağ ayakkabısının altına yazılır, düğünün ertesi günü gelin ayakkabısına bakar ve inanişaya göre hangi isimler silinmişse kısa zamanda o isimler evlenir (KK28). İnanışaya göre sağ ayak daha çok sürtündüğünden özellikle gelinin sağ ayakkabısının altına isimler yazılır ve gelin ayağını sürttüğçe kızların kısmeti açılır, denilir (KK60). Bu inaniş ve uygulamalar gösteriyor ki Erciş'te evliliğe verilen önem evlilik öncesi uygulamalara verilen değerle paralel bir ilişkidir.

4.2. Kız İsteme/Söz Kesme

Kız isteme ve söz kesme töreni önemli bir husus olduğundan bu durumda kadın ve erkek birlikte hareket eder. Karar aşamaları erkeklerde iken örf ve âdet kısımları yine kadındadır: Kız istemeye erkeğin annesi, babası ve aile büyükleri gider (KK31). Söz kesimi için babalar bir gün kararlaştırır ve o gün söz kesilir buna küçük nişan veya (KK56) “he sözü” denilir (KK28). Küçük nişanda kıza bir yüzük, bir eşarp takılır; çikolata veya lokum dağıtılır. Bir hafta sonra da nişan yapılır (KK30, KK36, KK77, KK74) Sözü kesilen/nişan takılan kıza bir arkadaşı veya yakını nişan altından çıkarır. İki-üç gün misafir eder nişanlı kız, gölün kenarına götürülür, Erciş bağlarına götürülür. Burada yiyilir, içilir, eğlenilir. Nişan altından çıktıktan sonra kız evi damat evini yemeğe çağırır. Bu yemeği ilk kız evi verir, ardından damat evi kız evini yemeğe davet eder. Bu yemeğe “kudâ yemeği” denilir. Karşılıklı yemek davetindeki maksat ise ailelerin birbirlerini tanımasıdır (KK69).

Erciş'te önem verilen ve “he sözü” denilen bu törenin renklerini kadınlar taşır. Bu renkler geçmişten günümüze süreklilik gösteren kız isteme anında uğur getireceğine veya uğursuzluk getireceğine inandıkları örf, âdet ve inanişlardır. Erciş'te bir işe başlanıldığında inanişlar baş gösterir.

4.3. Başlık Parası ve Süt Parası

Başlık parası, geçmişten günümüze birçok toplumda ciddiye alınan hikâyelere, türkülere hatta filmlere dahi konu olan bir gerçekliktir. Erciş toplumunda da başlık parası varlığını korumaktadır: Başlık parası ve süt parası, altın veya para olarak istenir ve aile maddi gücüne göre kabul veya reddeder. Başlık parasının ölçüsü her ailede bir değıldir ve burada “hatır” söz konusudur, kızın ailesinin kıramayacağı birini, damat tarafı araya koyar ve o kişi için biçilen başlık parasının bir kısmını, o kişinin hatırına düşürürler (KK77). Bu kişi toplumda ileri gelen biri veya damadın annesidir. Çünkü kadınların hatırı toplumlarda

kırılmaz (KK4). Eğer kız istemeye gidildiğinde başlık parası konuşulurken, gelinin babası hatırsız şu kadar başlık parası demişse sonradan hatır gündeme getirilmez, damadın babası o gün o miktarı kabul etmiştir (KK26).

Erciş'te başlık parası, kızın babası tarafından alınırken, süt parası kızın annesi tarafından alınır. Başlık parası miktar olarak fazladır, para veya altın üzerinden biçilir. Süt parası ise kızın annesine çoğunlukla altın bilezik bazen de az bir miktar para verilerek biçilir. Başlık parası algısı köy ve merkezde değişmektedir.

Bu paraya köylerde başlık parası, şehir merkezinde ise süt parası diye adlandırılır. Sonuç itibarıyla Erciş'te başlık parası bir âdettir. Bu âdette kadınların hatırının kırılmaz bir değere sahip olması geleneksel toplumlarda sıkça görülen bir olgudur. Geçiş dönemlerinin her aşamasında bu geleneksel uygulamayı görmek mümkündür. Kan davası gibi ciddi konularda da kadın barış elçisi olarak bulunur. Erkekler, hayatlarına eşlik eden kadınlarıyla toplumlarda yer edinirler.

4.4. Nişan

Her işin bir ön aşaması vardır. Nişan da evliliğin ilk adımıdır. Erciş'te ağır nişan/şerbet töreni ile ilgili yapılan bazı geleneksel uygulamalar şunlardır: Söz kesmenin ardından gerçek nişan yapılır. Bu nişana büyük nişan (KK56), ağır nişan, "görme" ve şerbet gibi isimler verilir (KK82). Şerbet günü tüm aile ve tanıdıklar davet edilir; şerbet, düğün gibi olur (KK85). O gün damat evi kız evini çağırır. Kazanlarda şerbet kaynatılır ve şerbete renklendirici katılır, genelde bu şerbet geceye bırakılmaz gündüz öğleden sonra yapılır. Bu şerbetin anlamı her iki tarafın tanışıp kaynaşmasıdır. Bu vesileyle takılan takılar ve atılan paralarla gelin ve damada maddi yardımda bulunmuş olur. Şerbet töreninin ardından esbap biçme olur esbap biçmeye kadınlar katılır, erkekler katılmaz. Kadınlardan sesi gür olan biri çıkar orta yerde durur ve kim neyi getirmişse örneğin; "Bir basma getirmiş falan adamın hanımı diyerek 'Allah evini şen etsin' der." Erciş'te esbap biçme için bilinen terzi kadınlar vardır (KK69).

Toplum tarafından toplumsal kurallar arasında yerini alan nişan, evlilik öncesi evlenecek gençlerin bir yanda birbirlerini tanıması için konulmuşken bir yandan da topluma bir duyurudur.

4.5. Düğün Tarihi ve Düğün

Evliliğin toplumda geçerlilik kazanabilmesi için düğün ile neticelendirilmesi gerekir. Erciş'te düğünler, birlik ve beraberliğin simgesidir. Kişinin yeni bir hayata adım attığı bu günde kutlamalar yapılır bu sebeple düğün vaktine dikkat edildiği görülmüştür: Taziye varsa düğün yapılmaz. Taziye olduğundan, ölen kişinin yakınlık dercesine göre eskiden 3 ile 6 ay arası düğün dernek kurulmaz. Düğün yapılsa da çalgıya izin verilmez (KK44). Ayrıca düğün tarihi akrabaların düğünleriyle de çakışmayacak şekilde ayarlanmalıdır (KK31). Erciş'te düğünler genellikle eylül-ekim aylarında olur (KK23). Hava şartları uygun olduğundan genellikle düğünler kır düğünü şeklinde yapılır (KK37).

Düğünlerde kırgınlıklar giderilir, gönüller alınır, küsler barışır. Çünkü düğünler birlik ve beraberliğin yeridir. Bu yüzden düğün tarihi bazı kıstaslar göz önünde bulundurularak belirlenir.

4.6. Kına Gecesi

Evlilik döneminin en renkli basamağı kına gecesidir. Bu gecenin rengi ise kırmızıdır. Erciş'te kan kırmızısı kına ile başlayan eğlenceler ve geleneksel uygulamalar dikkat çekicidir: Erciş'te kına gecesi için kına, güneş batmadan ıslatılmalıdır, inancı yaygındır. Gelinin arkadaşları kınayı yakar, düğünün yengesi de kınayı yakan kızlara çeşitli hediyeler

verir (KK33). Yenge³, gelinin kınasını gelinin bulunduğu ortamda yoğurur (KK9) ve gelinin elinin kınasını, evliliğinde mutlu olan birisi sürer, maksat gelin de o kişi gibi mutlu bir evlilik yaşasın (KK31); ayrıca yenge kınayı hazırlar, oradaki diğer kadınlar da kınayı yoğurur. Gelinin evliliğinin uzun sürmesi ve mutlu olması için özellikle dul kadınların, gelinin kınasını yoğurmasına izin verilmez (KK40).

Yenge, kına gecesi, gelin ve damat birbirlerine bağlı olsunlar diye kınanın içine bir altın koyar ve gelinin avucuna bırakır bu tören esnasında orada bulanlar türkü söyleyip ağlarlar. Kına gecesinde ağırlık kız evindedir. Gelinin eline kına koyulduğu esnada kına gecelerinin vazgeçilmez türküsü ise “yüksek yüksek tepelere” ve “kınayı getir aney” türküleri söylenir. (Bu türküler anonimdir her yörede de söylenir.) Bu türküler ile başlayan kına geleneğinde derin acılı uzun havalalar ile devam eder amaç gelini ağlatmaktır (KK69). Bu iki dörtlüğü örnek olarak verelim:

“Yüksek konağın gelini gelir
Salını salını
Göster Konağın Yoluni
Görmeyince Almam Seni
Gelin gelin allı gelin
Ayağı Halhallı Gelin
Yanağları Ballı Gelin
Yâd Ellere Vermem Seni.”

Kına törenindeki çerezler kızlar arasında dağıtıldığında ise “*Mendilimde Badem Var Türküsü*” ile ortam coşturulur.

“Mendilimde Kışmış İle Badem Var
Yavaş Danış/Konuş Köşelerde Adam Var
İkimizin Derdini Bizden Başka Bilen Var
Mendilimde Kışmış İle Badem Var
Yavaş Danış/Konuş Köşelerde Adam Var.” (KK69).

Düğün öncesi yapılan son tören kına gecesi olarak adlandırılan gecedir. Bu gece gelin ve damadın bekâr olarak kutladıkları son gece olduğundan şarkı ve türkülerde son gece diye söylenir. Kına gecesinin son gece oluşu beraberinde birçok âdeti getirmiştir. Yukarıda belirtilen âdet ve inanışlar damat ve gelin etrafında şekillenir. Erciş toplumunda kına gecesi kadınlar matinesi gibi bir eğlencedir. Her ne kadar damat için de kına gecesi uygulanıyorsa, kına gecesi asıl anlamını gelin yani kadın ile tamamlamaktadır. Bu yüzden yapılan her örf, âdet, inanış ve ritüelde kadın vardır.

4.7. Gelin Alma

Erciş'te gelinin baba evinden çıkarılması toplumda kıymet verilen bazı geleneklerin uygulandığı andır: Gelin, evden çıkarıldığında “gelinin kuşağını bağlama ve gelinin başını bağlama” esnasında türküler söylenir; ardından herkes ağlamaya başlar. “Seni gelin, beni melül ettiler.” ve “Yağlıyı yağlayın duvardan asın.”, (mendil ve gaz lambası demektir) türküleri söylenir, gelinle birlikte oradakiler hüznü ve ağlamaklı bir hal ile türkülere eşlik eder ve akabinde gelin evden çıkartılır (KK69).

Gelin alma esnasında gelinin kuşağı, duvağı ve sandığı gibi âdetler önemsenir ve bu işlemler birtakım inanışlar çerçevesinde uygulanır. Bu uygulamalar kadınlar arasında hem ağlayarak hem de eğlenerek uygulanır. Bu esnada erkekler ya izleyici ya da kadınların kendilerine verdikleri görevleri yapma konumdadır.

³ Erciş'te düğünlerde damadın ailesi tarafından düğünü organize edecek bir evli çift veya bir erkek ve kadın belirlenir. Bu uygulamaya toybeyi ve yenge geleneği denilir. Erkek; toybeyi, kadın ise yenge diye adlandırılır.

4.8. Kuşak Bağlama/Kırmızı Kuşak/Kırmızı Duvak

Evlilik, damat ve gelin figürüyle bütün bir hal almıştır. Damatla ilgili kısım birkaç uygulama ile son bulurken, her zaman için gelin başroldedir. Geleneksel toplumlarda kadın evlendiğinde babasının evinden ayrılır. Bu yüzden örf ve âdetlerin çoğu gelin ile ilgilidir.

Bu doğrultuda gelinin kuşağı ve duvağı ritüeli Erciş'te önemli bir inanıştır: Gelinin kuşağının renginin kırmızı olması gerekir kırmızı renk bekâretin simgesidir (KK51). Gelinin kuşağının üç kez (KK31) ve kuşağın erkek kardeşi tarafından bağlanması âdettir (KK85). Kırmızı kurdele olan kuşağa önce gelinin ailesinin verdiği hediye takılır, genelde bu hediye altın olur. Ağabey/kardeş kuşağı iki defa, gelinin belinden dolandırarak bağlayıp açar üçüncüsünde salâvat çekerek kuşağı bağlar (KK77). Gelinin belini bağlayan kardeşi, kuşağı bağlamamak için direnir ve hediye ister. Toy beyinden hediyesini aldıktan sonra gelinin kuşağını bağlayıp onun odadan çıkmasına müsaade eder (KK37). Erciş'te gelinin, kırmızı duvak ile yüzü örtülerek baba evinden çıkarılması yıllardır süregelen bir âdettir (KK74). Gelinin belindeki kuşağın ve başındaki duvağın renginin kırmızı oluşu iffetini, namusunu temsil eder (KK59). Gelinin yüzü nurlu olsun, kimse görmesin diye gelinin başına kırmızı duvak örtülür (KK60). Gelinin duvağının örtülüp evden çıkacağı zaman özellikle gelinin kız kardeşleri duvağın örtülmesine müsaade etmezler ve hediye isterler, hediyelerini aldıktan sonra bağlanmasına izin verirler (KK37).

Kaynak kişilerin bu gelenekselleşmiş olan uygulamaları, inanışlar ve âdetler bağlamında yapılmaktadır. Bu inanışlar ve âdetler toplumda gelin için bazı deyişleri de ortaya çıkarmıştır. Gelin için; hem ağlar hem de güler, diye söylenir. Yine gelin için damadın evine gelene kadar ki süreç/yol ve sağ salım gelinmesi de önemlidir. Bu demde de gelin ata binmiş ya nasip demiş denilir.

4.9. Gelinin Damat Evine Girerken Uygulanan Pratikler

Erciş toplumunda bir kadın için babasının evi geçici kocasının ise evi kalıcıdır, inanışı hâkimdir. Bu yüzden gelinin gerçek evi kocasının evidir. Baba evinden geleneksel âdetler ile koca evine getirilen gelini bu yolda bazı uygulamalar beklemektedir: Gelin, baba evinden çıkarılırken de damat evine getirilirken de toy beyi tarafından silah sıkılır (KK12). Eskiden evlerin çatısı yoktu damat, dama çıkar bir tepsi şeker gelinin başına dökerdi (KK23) veya elma dilimlerdi (KK67). Gelin, damat evine varınca, arabadan inmez, kayınpederden hediye ister. Kayınpeder, gelinine hediye verdikten sonra gelin arabadan iner (KK36, KK74). Eskiden kaynata² gelinine hediye olarak inek, tosun, tarla vb. şeyler verirdi. Bu hediye genelde söz misali verilen bir hediyedir (KK56, KK74, KK49). Gelin ve damada, kapıdan içeri girmeden şerbet içirilir. Gelin şerbet tasına parmaklarının ucunu batırıp kapının eşiğine ve üst kısmına sürüp, sonra içeri girmelidir (KK36, KK74). Gelin ve damat, damadın evine gireceği esnada o ev onlara güzel ve tatlı görünsün, gelin tatlı dilli olsunlar diye şerbet içirilir (KK40).

Alan araştırması esnasında gelinin damadın evine yani gerçek evine girerken yapılan uygulamaların kadınlar içerisinde birtakım inanışlar gereği yapıldığı görülmüştür. Yapılan her bir uygulamanın muhakkak ki bir nedeni ve bir beklentisi vardır. Nedenler yaşanan deneyimlere dayandırılıyorken beklentiler ise geleceğin tayinidir. Kadınların mizaçları gereği erkeklere göre daha hassas olması ve özellikle de geleneksel toplumunun dışına pek çıkma şansı yakalamamış olması onları, inanış ve âdetlere daha yakın kılmıştır.

4.10. Gerdek

Evlilik döneminin son bulduğu ve evliliğin başladığı dönem; bir hayat süreci birlikteliğin ilk gecesi olarak adlandırılan gerdek, kapalı/geleneksel toplumlarda karı koca olmanın duyurusudur. Bu tür toplumlarda bu gece önemsenir ve bu geceye has bazı

² Erciş'te gelinin kayın pederine verilen addır.

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

uygulamalarda bulunulur. Erciş toplumu da bu toplumlardan biridir: Gerdek gecesinin sabahında gelin, eve gelen misafirlerin elini öper, onlarda gelinin yüzünü öperler ve geline, altın, para, elbise, çamaşır gibi hediyeler getirirler. Bazı aileler de gerdeğin ertesi günü mevlit verir (KK60). Ayrıca düğün olan günün ertesi günü “sabahlık” yapılır. Damat evi, çay çörek vb. kahvaltılıktan oluşan kahvaltı hazırlayıp akrabaları davet eder (KK28).

Gelin düğünden sonra evden çıkmaz, yedi günü dolduktan sonra ya hatırı sayılır bir büyüğün evine götürülür ya da Seyit'in evine götürülür ve ondan hayır duası alınır. Buna “ayak açma” denilir. Bu işlemden sonra artık gelin serbestçe evden çıkabilir (KK51). Gelinin ayağını ailesi de açabilir. Geline evden çıkarmak için ailesi, düğünden on beş gün sonra ziyarete gelir ve giderken kızlarını da yanlarında götürür (KK68). Düğünden birkaç gün veya bir hafta sonra gelin ve damat el öpmeye giderler. Gelinin ailesi kızına ve damada hediyeler verir. Damat da giderken gelinin ailesine hediyeler götürür (KK69).

TDK'ye göre gelin ve damadın düğün gecesi baş başa kalmaları ve ilk kez birlikte olmaları anlamına gelen gerdek, her toplumun inanış ve kültürel dokusuyla alakalı çeşitli uygulamaları da beraberinde getirmektedir.

Alan araştırması sırasında evlilik öncesi, evlilik sırası ve evlilik sonrası yapılan örf, âdet ve ritüellere bizzat katılarak her uygulama yerinde gözlemlenmiştir. Böylece sözlü ve yazılı olarak ulaşılan veriler doğrudan kontrol edilmiş, ritüellerin işlev ve icra bağlamları anlaşılmasına çalışılmıştır.

Toplumun büyük bir kısmı aile temeli üzerine kurulduğundan aile kurmanın ilk basamağı olan evlilik dönemi, her ne kadar bireysel bir seçim olsa da toplumlumun var olmasını ve gelişmesini sağlayan önemli bir dönemdir. Erciş'te aile yapısı çok önemli bir toplumsal olgudur. Erciş'te diğer geçiş dönemlerinde olduğu gibi evlilik döneminde de geleneksel uygulamaların yaratıcısı ve uygulayıcısı yine kadınlardır.

5. Hac

İslam'ın şartlarından biri olan Hac ibadeti ve Kâbe'yi ziyaret Müslümanlar arasında kutsal bir değere sahiptir. Farz olan bu ibadeti yerine getiren kişiye hacı denilmektedir. Hac kelimesi sözlükte; saygı duyulan büyük ve önemli şeye yönelmek, ziyaret etmek, bir yere gidip gelmek anlamlarına gelir (Hac Yolcusu Rehberi, 2018) Hac; İslam'ın evrenselliğinin, birlik ve beraberliğin, ırk, renk, cinsiyet, dil, ülke ve kültür ayrımı yapmadan müminlerin kardeşlik ve eşitliğinin temsil edildiği bir ibadettir. (Altıntaş, Karagöz, Keskin, 2008: 21) Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav): “İslam beş şey üzerine bina edilmiştir.” (Buhari, iman,1.1.8. Müslim, iman, 19-22. Tirmizî, İman, 3) diye buyurmuş ve bunlar arasında hacı da saymıştır (Kahtani, 2002: 9).

5.1. Hac Öncesi Ziyaretler ve Gelen Misafirlerin Hacı Olan Kişiye Getirdiği Hediyeler

Hac vazifesi Müslüman toplumunda apayrı bir öneme sahiptir. Hacca gitmek, kutsal yerleri görmek için yıllarca sırada beklenilir. Gidiş sırası hacı adayına geldiği zaman da eş, dost, akrabalar kendisini ziyarete gelirler. Erciş'te hac vazifesi öncesi ziyaretler ile ilgili bazı pratiklere müracaat edildiği görülmektedir: Hacı adayını, hacca gitmeden birkaç gün önce akrabaları ve eşi dostu tarafından yemeğe davet edilir (KK72, KK86).

Hacı adayını ziyarete gelenler, hacı adayını tebrik etmek, onunla helalleşmek, kutsal topraklarda kendisi için dua istemek amacıyla gelirler (KK71). Hacdan önce eve gelen misafirlere ikramda bulunulur. Gelenler hacca gidecek kişiye kıyafet, tatlı vb. hediyeler getirir (KK85) ve bazı hediyelerin yanında hacda harcaması için para getirenler de olur (KK87). Ayrıca hacdan özel olarak bir şeyler getirtmek için istekte bulunanlar da olur (KK14).

Para veya hediye getiren kişi, bunu sevap kazanma niyetiyle yapar (KK85). Hatta köyden ziyarete gelenlerin hediye olarak koyun da getirdiği görülür (KK71). Hacı adayını da dönüşünde o kişilere kutsal topraklardan getirdiği hediyelerle mukabele eder (KK11).

Hacı adayını hacca göndermek için eş dost toplanır. Buradaki amaç bu kutsal yolculuğu kutlamak ve gidenle vedalaşmaktır. Çünkü “gidip de gelmemek gelip de görmemek vardır.” denilir.

5.2. Helallik İsteme

Her yolculukta olduğu gibi hac yolculuğunda da helallik istemek önemlidir. Erciş'te hacı adayları hacca gitmeden önce akraba, eş-dost ve komşularından haklarını helal etmelerini ister: Hacca gidecek kişi gitmeden cuma namazına gider ve imamdan rica eder, imam da onun adına cemaatten helallik ister (KK81). Hac öncesi yapılması elzem olan husus, helalleşmedir (KK65). Hacı adayı köyü (KK72), esnafı, komşu ve akrabaları ziyaret ederek helallik ister (KK16, KK27, KK45, KK22, KK71) Erciş'te hacı adayları Merkez Camii önünde toplanır, camide sala verilir ve hacı adayları ilahiler söyleyip birbiriyle ve oradakilerle helalleşirler (KK51, KK27). Çünkü hac vazifesi kişiyi vatandan ayrılış, akraba, eş ve dosttan ayrılış olduğu için helalleşme töreni, bu yolculuğun bir nebi ölümüne hazırlığın çağrıştırdığı bir seyahat planıdır.

5.3. Mezarlık Türbe Ziyaretleri

Erciş'te, hac yolculuğu öncesi mezarlık ziyaretinde bulunmak ve ölümlerden helallik istemek adettendir: Hac öncesi mezarlık ziyaretinde bulunulur (KK30, KK22). Hacı adayının hac öncesi kabir ziyaretlerini yapmasının herhangi bir dinî gerekliliği yoktur, kabir ziyareti ölümü hatırlattığı için ve Peygamberimizin “Mezarlıkları ziyaret edin.” sözünden hareketle yapılır (KK71).

Hac vazifesi, dinî bir vecibedir. Bu yüzden dinen önemsenen bu ziyaretler, hac vazifesi öncesi ve sonrasında yapılır. Buradaki amaç ölen kimseleri ziyaret ederek ölümü anmaktır. Ölmüş te olsa helallik istemektir.

5.4. Hacı Uğurlamaları

Allah'ın rızasını ve merhametini kazanmak onun emir ve yasaklarını yerine getirmek ile mümkündür. Hac da Allah'ın, kulunun maddi-manevi şartları uygun olduğunda kendisinden beklediği kutsal bir vazifedir. Bu vazifeyi yerine getirmek için yola çıkan kişiyi uğurlamak da ayrı bir vazifedir. Erciş'te kaynak kişilerin hacca giderken uyguladıkları bazı uğurlama ritüelleri görülmektedir: Hacı adayını ailesi ve akrabaları hacca gideceği gün tekbirlerle uğurlar (KK22, KK72). Hacı adayı konvoyla havaalanına götürülür ve hacı adayını taşıyan araba ve konvoya katılan diğer arabalar bayraklarla süslenir. Genellikle Van havaalanına kadar hacı adayına eşlik edilir. Yol boyunca tüm arabalarda ilahiler çalınır, ilahi söylenerek yolculuk edilir (KK85). Hacı adayını uğurlamak kişiye hac öncesi yapılan son görevdir.

5.5. Hac Strası

Hac Müslüman topluluklar için kutsal bir mekân olarak kabul edilir. Bu kutsal mekânı ziyaret etmek o kutsallığı içinde yaşamak her hacı adayının isteğidir. Mekânın inançsal açıdan kutsallığı kişiye maddî, mânevî ve ahlâkî faydalar sağlar. Bu faydalar için yapılması gereken dini vecibelere özen ile dikkat edilir. Hac esnasında hacı adayı, farzlara, vaciplere, konuşmalarına ve hac ibadetini zelil edecek davranışlara dikkat etmelidir; yoksa suçuna karşılık koyun, deve vb. kurban kesmek, sadaka dağıtmak zorunda kalacaktır (KK71).

Hacca giden kaynak kişiler, Kâbe'yi ilk gördüklerindeki hissiyatlarını ve ilk dualarını şu şekilde ifade etmişlerdir: Hac atmosferi çok farklı; orada hissedilen duygular tarif edilemez (KK78). Hac yolculuğunda, hacı adayları Kâbe'yi ilk gördüklerinde edecekleri dua çok önemlidir (KK84). Kâbe'yi ilk gördüğümüzde salâvat getirip Kâbe'yi selamladıktan sonra kendimiz, ailemiz ve ülkemiz için; bizden dua isteyenler için dua edilmelidir (KK54, KK53).

Hacı olmak ve kutsal yerleri görmek hazzıyla hac yollarına düşen mümin için Hac, Allah'ın davetidir. Bu davete icabet eden Hak âşığı, Kâbe'yi ziyaret etmek ve tavaf ibadetini yerine getirmek için nefsiyle mücadeleye girer. Çünkü insanların ruhu tavaf coşkusuyla temizleneceğinden Şeytan ve nefis buna engel olmaya çalışacaktır.

5.6. Hac Bitiminde Hacının Karşlanması

Hac, kutsal bir yolculuktur. Bu yolculuğun başında ve sonunda toplumca yapılması elzem olan hususlar vardır. Bunlardan biri hacıların karşılmasıdır: Hacılar, eş-dost, aile ve akrabalar tarafından karşılanır. Hacı, hava yoluyla gelmişse havaalanında, kara yolu ile gelmişse terminalde karşılanır. Kendisiyle beraber evine gelir. Bazı kimseler de evin önünde toplanıp hacıyı karşılar (KK22, KK71).

İslam'ın beş şartından biri olan Hac ibadet; hem mali hem bedenen hem de ruhen yapılan bir ibadettir. Bu kutsal ibadetin belirli aylarda ve belirli ritüeller ile yapılması esastır. Hacca heyecan ve merak ile uğurlanan hacı aday, yapması gereken hac vazifesini yapmış olup böylelikle hem mali, hem bedeni hem de ruhen hacılığı hak etmiştir. Artık adaylığı kalkar ve isminin önüne hacı unvanı eklenerek hitap edilir. Bu hitap, İslâm âleminde hacca duyulan saygının ifadesidir. Tabii hacı sadece mali ve bedenen bir yolculuk olarak yapmak değil asıl önemli olan ruhen de yapmaktır. Hac yolculuğu biter ama hacılık unvanı, kişi öldüğünde ismi her anıldığında söylenir hatta mezar taşına da yazılır. Bu yüzden toplumda hacı unvanı manen önem kazanır.

5.7. Hacının Ziyaret Edilmesi ve Hacdan Getirilen Hediyeler

Erciş'te hacı olan kişinin ziyaret edilmesi ve getirdiği hediyelerin gelenlere verilmesiyle ilgili bazı uygulamalar dikkat çekicidir: Hacı ziyaretinde hacının yüzü ve avuç içi öpülür. Kâbe'ye dokunduğu ve Kâbe'yi tavaf ettiği için sağ elin avucu ve kutsal toprakları gören gözlerin (yüzün) öpülmesi adettir (KK16, KK71, KK22). Hacı olan kişi ziyaret edildiğinde eğer hacı, yaşça küçükse Kâbe'yi gördüğü için gözleri öpülür hacı, yaşça büyükse Kâbe'ye dokunduğu ve Kâbe'yi selamladığı için hacının sağ elinin içi öpülür. Hac dönüşünde akrabalar, eş-dost hacıyı ziyarete gelirler ve genelde tepsi halinde baklava getirirler, lokma döküp ikram ederler (KK13). Hacdan getirilen eşyalar; takke, namazlık, leçek, misvak, zenzem suyu, tespih, hurma, leçek, elbise (entari), eşarp, ayakkabı, esans ve incik-boncuk, takı; çocuklar için ise oyuncak vs. (KK82). Kendisine hacca gitmek nasip olan kişi bu heyecanını ve mutluluğunu sevdiklerine, kendisini ziyarete gelenlere hediye getirerek göstermiş olur.

5.8. Hac Yemeği

Hac vazifesini yerine getiren hacı, bu kutsal yolculuğunun sonunda hediyeler ve yemek ile kendisini görmeye gelenleri ağırlar. Erciş'te hacdan gelen kişi hac yemeği olarak kavurma-pilav verir: Erciş'te hac pilavı ve kavurmayı üç gün vermek âdettir (KK60). Pilav ve kavurma tabaklara konular ve tepside gelenlere ikram edilir (KK85). Ayrıca gelenlere baklava ve şerbet de ikram edilir (KK87).

Hac yemeği için kurban kesmek geleneği de Erciş'te yaygın görülen bir gelenektir: Hacdan dönüldüğünde kurban kesilir ve ilk gün ziyarete gelenlere yemek verilir, daha sonraki günler hacdan getirilen hediyeler bir tepside ziyarete gelenlere ikram edilir (KK72).

İslam'ın beş şartından olan, mali ve bedenen uygun olan her mümine farz kılınan hac vazifesi bir ibadettir. Bu ibadet, İslam âleminde dinen yapılacak uygulamaları gerektirir. Bu yüzden hac sonrası yapılanlar birkaç âdet ile sınırlıdır. Bu âdetler; hacıyı uğurlarken ilahi söylemek, arabaları süslemek, hac yemeği vermek, baklava açmak vb.dir. Bu âdetlerde de yine kadınlar ön plandadır.

Erciş'te hacı olma bilinci, ekonomik koşulları ve ulaşımın etkisiyle geçmişe nazaran günümüzde daha yaygın olduğu görülmüştür. Fakat hacca gitmeyi çok istemelerine rağmen

özellikle ev hanımı olup ekonomik olarak kocasına bağlı olan kadınlar içerisinde hacı olan kadınların hacı olan erkeklerden ciddi oranda az olduğu da görülmüştür.

6. Ölüm

Ölüm, yaşamanın karşıtı olup hayatın sona ermesi demektir. İnsanın doğum ile başlayan geçiş dönemlerinin son evresidir. Ruhun bedenden ayrılmasıyla gerçekleşen ölüm, toplumların kültür, inanç ve hayata yüklediği anlam paralelliğinde şekillenmektedir. Bu şekillenmede kadınların rolü büyüktür.

Ölüm, diğer geçiş dönemlerine göre daha sakin ve ağır âdetlerin uygulandığı bir dönemdir. Bu dönemde kadınlar, yas tutma, kara bağlama ve ağıt yakma inanış ve pratikleri ile ön plandadırlar.

6.1. Ölüm Anı

Maddi dünyadan manevi dünyaya bir geçiş olarak da kabul edilen ölüm olgusunun her aşaması dini içerikli ritüellerle yapılmaktadır. Ölüm anı da bu ritüellerin ilk basamağıdır. Karaman'ın, ölen kişiye o esnada yapılacakları ile ilgili incelemesi şu şekildedir; “Ölen kişinin gözlerinin kapanması, çenesinin bağlanması ve üzerinin örtü ile kapanması pratikleri Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmiş ve ilk nesilden beri de uygulanmaya dikkat edilmiştir (1996: 5).

Erciş'te ölüm anı için sekerat karşılığı kullanılır: Sekerattaki kişi çok ağırlaşmışsa göz kapakları, şakakları çöküp rengi solmuşsa (KK85), o kişinin başında Kur'an-ı Kerim okuması için imam çağırılır ya da ailede Kuran okumasını bilen kimseler varsa onlara okutulur (KK20). Kişinin ölmeden ailesinden ve etrafındakilerden son isteği hatta varsa vasiyeti sorulur. Kişinin kelime-i şehadeti söylenmesi sağlanmalıdır (KK2), sağından solunda salâvatlar okunmalıdır. Sekerat anında kişi, su ister o suya sekerat suyu denilir (KK39). Kişinin ölümü kesinleşeceği sırada bir tas su verilerek o suyu içmesi sağlanır (KK25). Kişi hayattayken ne yapmışsa ölüm anında tıpkı bir film şeridi gibi gözünün önünden geçer. Ameli iyiyse çabuk ruh verir, ameli iyi değilse tıpkı bir ipek mendilin dikenli bir bahçeden geçmesi gibi o kişinin de ruhu bedeninden parçalanarak çıkar. O an ameli temiz biri orada bulunursa o ruhu görür veya hisseder (KK39).

Ölüm geleneklerce anlamlandırılır. Ölüm anı çeşitli inanışlar ile yorumlanır özellikle geleneksel ve ilkel toplumlarda ölüm anında kişinin büründüğü renk de dâhil kişinin hayattayken yaşadıkları ve yaptıkları ile şekillenir.

6.2. Ölüm Olayının Duyurulması

“Kötü haber tez duyulur.” denilir. Bu yüzden ansızın ve özellikle gece vakti veyahut sabaha karşı gelen haberden korkulur. İnsanların bu dünyadaki ebedi ayrılığı ölüm ile olmaktadır. Bu ayrılığa tüm eş dost ve akrabaların toplanıp ölen kişiye son vazifelerini yerine getirmeleri gerekir. Bunun için de ölümün duyurulması zaruridir. İslam âleminde ölümün duyurumu salâ ile yapılmaktadır. Örnek'e göre de; ölenin yakınları veya komşuları tarafından, salâ verilerek, belediye hoparlörüyle, gazete ilanlarıyla, telefon ve telgrafla yerine getirilmektedir (Örnek, 1971: 41-43).

Erciş'te ölen kimselerin ölümünün duyurumu şu uygulama ile yapılmaktadır: Tüm köylüler birbirine haber verir (KK20), birisi imama haber verir (KK82) ve imamın salâ okuması ile kişinin ölümü duyurulur (KK39). İmam hoparlörle kişinin ölümünü ilan eder. Haberi duyanlar, mezar kazılması ve taziye yeri hazırlığı için yardıma giderler (KK88). Salânın verilmesinin sebebi ölünün duyurusudur; maksat herkes duysun, toplansın ve taziyeye gelsin (KK73, KK63). Ölen kişiyi ebedi yolculuğuna uğurlamak için yapılan tüm bu duyurulardaki amaç meftaya karşı son vazifeyi yerine getirmek ve ölümün herkes için kaçınılmaz son olduğunun bilincine varmaktır.

6.3. Ölüyü Yıkama ve Kefenleme

Her toplumda ölen kişinin ardından yapılması gerekenler vardır. Bunlar toplumların kültürel ve inanç yapıları ile şekillenmektedir. Erciş'te konuyla ilgili bazı uygulamaların yapıldığı görülmektedir: Ölen kişinin cesedinin çok bekletilmemesine dikkat edilir; cesedin yıkanması ve defin edilmesinde acele edilir.

Kadınları kadınlar, erkekleri de erkekler yıkamalıdır. Eskiden ölen kişi evin önünde yıkanır, ölünün suyu odunlarla yakılan ateşte ısıtılır; özellikle tezek vb. yakıtlar değil de odun tercih edilirdi. Ölüyü yıkayan kişi eline bez eldiven koyup sabunla ölüyü iyice yıkardı (KK3). Ölü, yıkama sırasında yakınlarından biri de büyük bir kepçeyle su döker (KK88) ve ölüye hem boy abdesti hem de namaz abdesti aldırılır (KK3). Ölen kişi yıkandıktan sonra bedeni sıklaşsın diye soğuk su dökülür (KK73). Ardından kişinin koltuk altlarına, kulaklarına, burnuna (KK22) kısacası mahrem yerlerine (KK2, KK73) yani kişinin namaz kılariken seccadeye değen bölgelerine pamuk konulur (KK85). Kadınların ayrıca başı, beyaz kalın oyasız leçeklerle¹ yüzü açıkta kalacak şekilde kaç kat sarılır ve ardından kefen bezi ile kişi, üç kat katlanarak kefenlenir (KK2). Ölünün cesedi biraz kuruduktan sonra kefenlenir (KK3). Ölü, kefenlendiğinde sadece yüzü dışarıda kalacak şekilde kefen bezi ile sarılır (KK25). Ölü yıkandıktan sonra kefenlenmeden önce kıyamet atleti denilen kısa bir atlet ölüye giydirilir (KK3). Erciş'te kefen kıyamet köyneği² denilir (KK85).

Yıkama ve kefenleme sırasında yapılan bazı uygulamaların çeşitli inanışlar ve toplumsal örf âdetler bağlamında yapıldığı yukarıda verilen örneklerden de anlaşılmaktadır. İslam âleminde ölen kişi, yıkanarak temizlenir özenle kefenlenir bazı dinî vecibeler yerine getirilerek Allah'ın huzuruna gönderilir.

6.4. Cenazenin Taşınması/Tabut İle İlgili Uygulamalar

Kişi öldükten sonra mevta, cenaze ve ceset diye adlandırılır. Mevtanın cenazesine/cesedine saygı duyulur ve tabutu omuzlarda taşınarak mezarlığa kadar götürülür. Erciş'te ölen kişinin tabutla defnedilmesi ile ilgili kaynak kişimizin görüşü şu şekildedir: Ölünün tabutu, imamın öncülüğünde mevtanın ailesi ve orada hazır bulunanlar tarafından omuzlara alınıp mezarlığa kadar götürülür. Herkes, tabutun altına girmek ister çünkü tabutun altında kırk adım gidenin günahlarının affolunduğuna inanılır (KK27). Ölünün tabutu, omuzlarda taşınır, tabutu omuzlarda taşımak sevaptır, denilir (KK3). Bu yüzden herkes tabutu taşımak için birbiriyle yarışır (KK88) ve özellikle de ölünün yakınları tabutu omuzlamak ister (KK21).

Ölünün tabutu iki kez, Hz. Muhammet'in nur cemali üzerine, denilerek kaldırılıp yere bırakılır ve üçüncüsünde omuzlara alınıp mezarlığa götürülür. (Genelde dinî uygulamaların tekli rakam olmasına dikkat edilir çünkü Allah tektir (KK20). Cenaze namazı, üç kez kaldırılıp bırakılır, üçüncüsünde uğurlanır. (Üç defa kaldırılması haklıdır, insanın üç yanlış yapma hakkı vardır) (KK25). Ölen kişinin tabutu evin önünden omuzlara alınarak camiye getirilir, sevabına inanıldığı için tabut omuzlarda taşınır (KK48). Gelenek-göreneğimizde tabutu erkekler taşır; kadınlar tabutu omuzlamazlar (KK25). Eğer ölen kişi erkeksen kadınlar tabutu taşımazlar, kadın ise kadınlar da tabutun altına girip tabutu omuzlayabilirler. Ayrıca kadınlar defin esnasında toprak atmazlar. Toprak atıp mezarı kapatma işini erkekler yapar (KK50).

Cenazenin taşınması ile ilgili uygulamalar İslamiyet'in belirlediği kurallar çerçevesinde yapılmaktadır. Halk arasında görülen bazı ritüeller toplumun kültürel dokusuyla alakalıdır. Bu kültürel dokuda kültürün taşıyıcı kadınlardır. Kadınların her dönemde işlevi değişmektedir. Ölüm döneminde cenaze sonrası yapılan uygulamalarda kadınların daha aktif olduğu gözlemlenmiştir.

¹ Leçek: kadınların taktığı ince beyaz renkli tülbenttir. Erciş'te bu ince tülbent etrafi motif işlemler ile süslenerek takılır

² Köynek: Ercişlilerin yerel ağızda gömlek yerine kullandıkları bir sözcüktür.

6.5. Mezar Kazılması

Ölünün ailesi, yakınları ve komşuları, ölünün defni için ölüye karşı son görevlerinden olan mezarının kazılması için birbirleri ile yardımlaşır. Kaynak kişilerimizin konuyla ilgili görüşleri şunlardır: Eskiden mezarlar, kazma ve kürekle kazılırdı; günümüzde bu yolla mezar kazılmaya devam edildiği gibi belediyeden kepçe çağırılıp mezar kazma işlemi iş makineleriyle de yapılır (KK20).

Ölen kişinin cinsiyetine göre bazı uygulamaların yapıldığı görülmektedir: Ölünün mezarının derinliği cinsiyetine göre değişir. Derinlikte ölçü; erkek ve kadınların namaza durdukları vakit, ellerini bağladıkları yerdir (KK39).

Mezar kazma ritüelinde ölünün cinsiyeti, boyu, kilosuna vb. detaylar göz ardı edilmez. Kişinin öleceği kesinleşince akrabaları tarafından hemen mezarı kazdırılır. Ölünün yıkanması, kefenlenmesi işlemlerinin süresi içerisinde mezar kazma işlemi de bitirilmiş olur.

6.6. Defin Ritüeli (Toprak Atma)

Ruhen dünyadan ayrılan ölünün bedenini de dünyadan ayırdığı an defnedilme anıdır. Erciş'te defin ritüelinde şu uygulamalar görülmektedir: Ölü mezara sağ tarafının üstüne ve (KK39) başı kibleye gelecek şekilde yatırılır (KK46). Ölü, mezara konulacağı zaman kefenin baş kısmına bağlanan bez açılır ve bir yakını bir avuç toprak alıp üzerine herhangi bir dua okuyarak kişinin sağ yanağına gelecek şekilde bırakır ve ardından diğer işlemler yapılır (KK39). Ölünün üç yakını mezarın içine girip mevtayı mezara (KK86), yüzü Kâbe'ye dönük şekilde bırakmalıdır (KK85). Ardından kefenin baş ipi açılır ve Peygamber'in bir sünneti yerine getirilir, bir avuç toprağın üzerine dua okunarak ölünün yanağına konulur. Bunun manası "Biz topraktan yaratılmışız tekrar toprağa döneceğiz." demektir (KK22). Hatta gözünü toprak doyursun manası da yüklenir ve mevtanın üzeri örtülüp üzerine toprak atılır; defin işlemi sonlanmış olur (KK88). Ardından (Nisa süresi) duası okunur, ardından ölünün bir akrabası tarafından kürekle ilk toprak atılır ve herkes elbirliğiyle mezarın üzerini kürekle toprak atıp kapatır (KK22). Ölünün üzerine toprak atmak sevaptır (KK27). Definden sonra herkes geri dönerken bir yakını mezarında bir süre kalır (KK88) ve bildiği bir duayı okur. Sebep olarak da sorgu melekleri olan Nenkir ve Münker, ölüye sorular sorduğunda korkmasını, denilir (KK46).

Erciş'te dinî vecibelerin yerine getirilmesine dikkat edilen defin işlemi erkekler arasında yapılmaktadır. Kadınlar mezarlığa ya hiç gelmezler ya da mezarlıkta erkek ortamından uzak bir yerde bu defin işleminin bitmesini beklerler. Tarifsiz bir hüzün ve acı eşliğinde defin işlemi tamamlanan meftun için ağlayış ve serzenişler kadınlar arasında duyulur.

6.7. Cenaze Namazı

Karaman, mevtanın namazının kılınmasını şu şekilde değerlendirmiştir; "Mezar kazıldıktan sonra mevtanın dışarıdan gelmesi beklenen yakını yoksa mevtanın namazının kılınması ritüeline geçilir. Cenaze namazı kılmak dinî bir vecibedir. İslâm fıkıh terminolojisi ifadesiyle, "farz-ı kifaye" olarak kabul edilir." (1996: 6).

Erciş'te cenaze namazı ritüeli ile ilgili yapılan uygulamalar şunlardır: Ölen kişinin cenaze namazı camide, abdest alarak kibleye doğru durup "Niyet ettim iki rekât şu ölen şahsına namazına (ismi) Allahu Ekber." söylenerek kılınır ve ardından ölünün tabutu omuzlanıp mezarlığa taşınır. Bu yörede kadınların cenaze namazına katılması âdeti yoktur (KK3). Cenaze namazına kadınlar katılmaz, erkekler katılır ve dinî midir gelenek midir bilinmez fakat cenaze namazını erkekler kılar (KK84).

Ölenin cenaze namazının kılınmasının ardında genel uygulama, ölü için helallik istenmesi işlemidir. Cenaze namazı erkekler arasında kılınır kadınlar bu uygulamaya katılmaz. İnceleme alanında kadınların bu güne kadar cenaze namazına katıldığı görülmemiştir denilmektedir.

6.8. Taziye ve Başsağlığı Dileme

Taziye evleri, hüznü dolu anların yaşandığı ve ölümün karşısında insanın yaşadığı acizliği ve acıyı ağıt olgusuyla dile getirdikleri yerlerdir. Taziyeler kadın ve erkek ortamı ayrı olarak kurulur. Erkek taziye ortamı sakin ve düzenliken kadın taziye ortamı sesli ağlayış ve serzenişlerin duyulduğu ortamlardır.

Alan araştırması sırasında erkek taziye ortamı ile kadın taziye ortamı karşılaştırılarak değerlendirildi ve kadın taziye ortamında geleneksel daha fazla olduğu hatta kadınların bazı ağlama, ağıt yakma gibi ritüellerde ısrarcı oldukları görüldü.

Erciş'teki taziyelerde geçmiş ile günümüz arasında bazı uygulamaların değişimi söz konusudur: Eskiden taziyeler bir hafta on gün süreyle devam ederdi, günümüzdeyse üç günde bitmiş oluyor (KK20). Özellikle taziye evlerinde, belediyelere ait yerlerde üç gün için izin veriliyor. Üç günün ardından taziye sahibi misafirlerini evinde ağırlamaya devam edebiliyor. Taziyelerde yemek verme geleneğine ise devam ediliyor. Taziye sonunda ortaya çıkan masraflar akrabalar ve taziyeeye iştirak edenlerce paylaşılıyor (KK67).

Erciş'te baş sağlığı dilerken söylenen sözler şunlardır: Taziye sahiplerine teselli verilir (KK46). Başınız sağ olsun, Allah rahmet etsin, Allah af ve mağfiret etsin, Allah tüm ümmete Hz. Muhammed'in imanı ve kuranı üzerine ölümünü nasip etsin; onun da bizi de Allah doğru yoldan şaşırtmasın, Allah utandırtmasın, Allah nefsiyle tövbe etmesin (KK76), ölüm hepimiz içindir, sabırlar dilerim (KK39). Allah mağfiret etsin, Allah yerini cennet etsin, hepimiz de ölümlüyüz ölmeyecek olan tek Allah'tır (KK38); ölüm, hepimizin önündedir, acımız bizim de acımızdır (KK25) denilerek baş sağlığı dileğinde bulunulur.

Taziyelerde ölen kişinin iyilikleri, güzellikleri ailesi, eşi-dostu tarafından gelenlere anlatılır. Kişinin öldükten sonraki adı taziyesi ile anılır, kişinin taziyesi ne kadar büyükse toplumdaki statüsünün, saygınlığının da o kadar büyük olduğuna inanılır. Başsağlığının süresi de yine ölen kişinin toplumdaki konumuna göre uzar veya kısalmır.

6.9. Yas ve Ağıt Geleneği

Alan araştırması sırasında ölüm karşısında kadınların erkeklere göre daha duygusal davrandıkları ve zayıf düştükleri gözlemlenmiştir. Kadınlar ölüme karşı kendilerine eziyet ederek rahatlamaktaydılar. Kadınlar arasında taziye ortamı çok gürültülü ve ağlamaklıydı. Ağıtlar birbirine eşlik edilerek sürdürülür; kendini vurma, saçını yolma ve yüzünü yırtma gibi anlara şahitlik edilirdi. Ölümün sonrasında erkekler normal hayatlarına dönerlerken kadınlar için başka bir hayat oluşmuştur bu hayat, ancak ölen kişinin yası ile sürdürülür.

Ağıt yakmak kadın ile eşleşmiş vaziyettedir. Taziye esnasında ölen kişinin güzellikleri, iyilikleri, yiğitlikleri hüznü bir ses tonuyla daha çok kadınlar arasında söylenir. Ağıt yakmak için önce ölen kişinin fiziki ve karakteristik özellikleri ve ölümünün yakın olduğu günlerde yaptıkları vs. konuşma havasında taziyeeye gelenlere anlatılır. Ardından hafif bir ezgiyle yükselir orada bulunanların da eşlik ettiği an duygu selinin en üst seviyeye geldiği andır. Daha sonra yavaş yavaş sakinleşerek yeniden sesler kısılarak ağıt bitirilir derken yeni bir ağıt yükselir.

Başgöz, kadının ağıt yakmasını şöyle ifade etmiştir: Kadın ağıtlarda ölen kocanın, kardeşin, bacının cesedine bakarken, diğer halk edebiyatı türlerinde görmediğimiz, zor izah edilir bir gerçekçilik sergiliyor. Bu korkunç ölüm sahnelerini anlatırken kadın, o kadar gerçekçi, o kadar objektiftir ki bu davranışa ad vermekte güçlük çekersiniz" demektedir (2004: 15-30).

Erciş'te ağıt yakma geleneğinin uygulama sahasında görülen bazı pratikler dikkat çekicidir: Ağıtlar genelde ölen kişinin yaşına ve ölüm şekline göre değişmektedir. Ölen kişinin ardından en çok ağıt yakanlar annesi ve kız kardeşleridir. Ölen kişinin kıyafetleri, eşyaları ve fotoğrafı taziye yerine getirilip üzerinde ağıt yakılarak ağlanır; ayrıca yakılan ağıtlar da ölen kişinin yaşına ve ölüm şekline göre değişir (KK64).

Kaynak kişinin ölen ağabeylerinin taziyesinde söylediği ağıt şu şekildedir:

Tut ağacı kurulur

Su dibinde durulur

Eller, kardeşim, ağabeyim derken

Emine ile Necibe'nin boynu bükülür (KK85).

Erciş'te yas tutma ve kara bağlama geleneğini kırk yıl boyunca (ölene dek) sürdüren Almast Kadın adıyla tanınmış bir kadın vardı. (KK51, KK62, KK27). Anlayışa göre yas süresini uzatma ölüye duyulan saygının ifadesidir (KK15, KK64).

Eskiden yas süresi daha uzundu çünkü ölüye saygı vardı. Günümüzde yas süresi üç güne düşürülmüştür (KK45, KK65). Bir ölüm gerçekleşmişse ölüm tarihine yakın tarihteki düğünler ölüye ve ailesine olan saygıdan dolayı ertelenir (KK88, KK12).

And'ın dediği gibi; “Ölen kişi için yas tutma, kişinin bir yakını kaybetmekten duyduğu özel hisler karşısında verdiği doğal bir tepki değil, aslında toplumun bireyi zorladığı bir ödevdir.” (1985: 51). Bu ödevi kadınlar bir acı çekme metoduna dönüştürerek yaşamlarındaki hareketliliğe yayarlar.

6.10. Mezar Ziyaretleri İle İlgili Ritüeller

Ölüm ebedi ayrılıktır. Bu ayrılığın acısı mevtanın mezarı ziyaret edilerek azaltılmaya çalışılır. Erciş'te mezar ziyaretlerinde bazı uygulamalar yapılmaktadır: Ölümün dördüncü günü mevlidi verildikten sonra ölünün hayratı için bir şeyler (şeker vs.) alınarak mezar ziyareti yapılır (KK3). Cuma akşamları ve bayram sabahları ilk kabir ziyaretleri yapılır (KK67). Ölünün bir yılı dolduğunda ailesi ve yakınları toplanıp mezarını ziyarete giderler (KK25). Mezar ziyaretlerinde Yasin'i Şerif okunur (KK24). Her bayram mezarlıklar ziyaret edilir; ayrıca mezarlığın yanından geçildiğinde kabir ehline selam verilip Fatiha süresi okunur (KK72). Mezar ziyareti esnasında ölen kişinin başucundan dolaşıp ayak kısmından geçilerek uygun bir yerde durulup ölen kişiye selam verilir bu işlem üç kez yapılır. Bu şekilde ölenin kendisini ziyarete gelenlerin farkında olduğuna inanılır (KK63 KK73). Mezar ziyaretlerinde genelde mezar başında ağlama olur (KK49). Ölen kişinin hayratı için şekerleme, bisküvi (KK41), yemiş, yaş meyve (KK25) vb şeyler götürülüp çıkışta çocuklara dağıtılır (KK41).

6.11. Ölülerini Anma Uygulamaları

İnsan, öldüğünde bedenlen hayatta olmaz ama ruhen her zaman aramızdadır, düşüncesiyle hayatta olmayan kişiye saygısını ve sevgisini onu anarak gösterilir. Bu anma törenlerini ölünün ıskatı dağıtılarak, üçüncü gününde mevlit verilerek, haftası dolduğunda helvası verilerek, kırkı, elli ikisi ve senesi dolduğunda mevlit ile birlikte yemeğinin verilmesi diye sıralayabiliriz. Ölenin ardındaki bu bir yıllık süreçten sonra ölen kişinin yakınları hayatta oldukları sürece meftunun hayrını dağıtırlar.

Örnek, ölülerin anılması uygulamaları arasından en mühim olana dikkati çekmiştir: “Anadolu'da ölünün kırkı, elli ikisi ve ölüm yıldönümü ile ilgili yaygın olarak yapılan ritüellerden en mühim olanı okutulmasıdır.” (1971: 79). Erciş'te ölen kişinin üçü ya da dördü, kırkı ve elli ikisinde hayır niyetiyle mevlit okunur; çünkü ölen kişinin ruhuna ulaşması için ne kadar çok hayır hasenat işlenirse bunların sevabı ölenin hanesine yazılır (KK38). Ölen kişinin kırkı ve elli ikisinde de mevlit okutulur. Ölen kişinin ağzını topraktan çıkarma geleneği de vardır. Kırk gün dolduğunda ölenin helvası yapılarak ekmeğin içine konulur ve dağıtılır (KK73). Ölen kişinin elli iki günü dolduğunda bedenindeki et kemiklerinden ayrılır, parmaklarının eklemeleri birbirinden ayrılır. Bu yüzden bu güne özel önceden okunan Kuran-ı Kerim cüzleri (hatim) onun ruhuna bağışlanır (KK39).

“Geçiş ritleri” adı altında ele alınan ölüm olgusu insanın bireysel ve toplumsal konumunda gerçekleşen statü değişimleri ele alınmaktadır. Ölüm, çok boyutlu bir olgu olarak birey ve toplum hayatında önemli yer almaktadır. Ölümün, insanın ve toplumun geçiş ritlerinin sonu oluşu etrafında kültürel birtakım geleneklerin daha derin yaşanmasını

sağlamıştır. Bir toplumun söze dayalı geleneksel kültürü, ölüm olgusunda daha net kendini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu araştırma neticesinde Erciş halk kültüründe, geçmişten günümüze değişiklik olsa da insanlar arasında halen geleneksel uygulamaların yaşandığı görülmüştür. İnceleme sonucunda elde edilen verilerin kökeninin dine ve toplumda kutsallaştırılmış halk inançlarına dayandırıldığı gerçeğine varılmıştır.

Görüşme esnasında geçiş dönemleriyle ilgili halk inanışlarında hem erkeklerin bakış açısı hem de kadınların bakış açısı karşılaştırılarak incelenmiş ve kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha fazla halk inanışlarının baskısı altında hayatlarını şekillendirdikleri gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak geçiş dönemlerinde kadın olgusu araştırmasında; Erciş'in kültürel dokusunun aktarıcısı kadınlardır denilebilir çünkü gerek dinî vecibelerde olsun gerekse de örfî uygulamalarda olsun kadının ne kadar etkin olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalınmıştır.

Erciş'te kadınlar, erkeklere oranla daha dar alanlarda yaşamaktadırlar. Okuyan, çalışan kadının Erciş dışında görüp gezeceği yerler olmaktadır fakat ev kadını statüsündeki kadın daha çok ev ortamında hayatını şekillendirdiğinden bu kapalı ortamda hayatını gelenekler çerçevesinde yaşar ve daha kalıplaşmış kurallarla hayatını sürdürür. Böylece geleneklerin taşıyıcısı ve uygulayıcısı kadınlardır, denilebilir.

Alan araştırmasında çalışmaya konu olan her bir geçiş döneminin tüm süreçlerinde yapılan örf, âdet ve ritüellere bizzat katılarak her uygulama yerinde gözlemlenmiştir. Böylece sözlü ve yazılı olarak ulaşılan veriler doğrudan kontrol edilmiş, ritüellerin işlev ve icra bağlamları anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler değerlendirildiğinde Erciş'te geçiş dönemleri etrafında şekillenen inanış, ritüel ve bunların toplamı olan geleneklerin halen etkisini sürdürdüğü görülmüştür.

Kaynaklar

Acıpayamlı, O. (1961). *Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akgün, Ö. (2019). Van-Erciş Geçiş Dönemleri ve Erciş Geçiş Dönemleri Bağlamında Kadın. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Aksoy, M. (1997). Türkiye'de Kirveliğin Kültür Sosyolojisi Açısından Tahlili, V. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi* Tam metni içinde.

Altun, I. (2003). Kocaeli Kandıra Türkmenlerinde Geçiş Dönemleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Altuntas, H., Karagöz M ve Karagöz, İ. (2008). *Hac İlmihali*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

And, M. (1985). *"Büyü, Canlılık ve Sanat" ELEMTEREFİŞ Anadolu'da Büyü ve İnanışlar*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınevi.

Artun, E. (2001). Adana Halk Hekimliğinde Atalar Kültü. *Türk Kültürü*, 42 (2), 71-74.

Aydın, H. (2017). Dinî Kaynaklar ve Kültür Bağlamında Cinleri Anlamak. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 21 (3), 1623-1670.

Başgöz, İlhan. (2004). "Ağıt, Sosyal Tarih ve Etnografya". *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.

Boratav, P. N (1984). *Folklor ve Edebiyat*. İstanbul: Adam Yayıncılık.

Çobanoğlu, Ö. (2016). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.

El-Kahtani, S. (2002). *Kur'an ve Sünnet'in Işığında Hac ve Umre Rehberi*, Eryarsoy, M. B. (Çev). İstanbul, Guraba Yayıncılık.

Elçin, Ş. (2000). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

- Erdentuğ, N. (1977). *Sosyal Adet ve Görenekler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayıncılık.
- Gazioğlu C. (1986). Ercişli Emrah Tanıtma Broşürü. *Ercişli Emrah Kültür ve Sanat Festivali Sempozyumu*. Tam metni içinde (s. 1-7).
- Günay, U. (1995). Ritüeller ve Hidrellez, *Milli Folklor Dergisi*, 4, (26), 2-3.
- Hacci Anlamak*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Hanko. L. (2009). *Ritüellerin Oluşum Süreci, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ersoy, R. (Çev.), Oğuz, M. Ö. vd. (Yay. Haz) Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Kalafat, Y. (1996), Uluğ Türkistan'da Halk Sufizmi (Kırgızistan)-II, *Milli Folklor*, 4, (31-32), 90-94.
- Karaman, H. (1996). *Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler, İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I (Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayıncılık.
- Koşar, S. (2008). *Dünden Bugüne Erciş*, Erciş. Van-Erciş. Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik.
- Kroeber, A.L. (2006). *The Concept of Culture in Science Anthropology in Theory Issues in Epistemology (Edt. Henrietta L. Moore and Todd Sanders)*, London: Blackwell Publishing.
- Kurşun, S. N. (2014), 10 Yaş Altı Erkek Sünnet Çocuklarının Sünneti Algılayışlarının, Bu Durum Karşısında Yaşadıkları Güçlüklerin ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, Özkal, S. (Çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay.
- Örnek, V. S.(1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- Örnek, S. V. (2000). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayın.
- Örnek, S. V. (1966). Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- Özgün, C. (2016). Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, İstanbul.
- Shils, E. (2002). *"Gelenek" İnsan Bilimlerine Prolegomena*. Arslan, H. (Der., ve Terc.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Tezcan, M. (1997). *Türk Evlenme ve Düğün Gelenekleri Modeli*, Türk Halk Kültürü Araştırmaları . Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

www.tdk.gov.tr

Kaynak Kişiler

- KK1-Abak, Recep, 54 yaşında, lise mezunu, esnaf, Vanyolu Mah. Erciş.
- KK2-Acar, Antike, 50 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, İncesu Mah. Erciş.
- KK3-Acar, İsmail, 61 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, İncesu Mah. Erciş.
- KK4-Akbaş, Nurettin, 59 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Mağara Mah. Erciş.
- KK5-Akgün, Cevdet, 57 yaşında, Üniversite terk, Otobüs Şoförü, Beyazıt Mah. Erciş.
- KK6-Akgün, Muazzam, 57 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bayazıt Mah. Erciş.
- KK7-Akgün, Naciye, 84 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Bayazıt Mah. Erciş.
- KK8-Aksak, Zeki 73 yaşında, emekli, Salihye Mah. Erciş.
- KK9-Akyol, Fatma, 78 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Bayazıt Mah. Erciş.
- KK10-Alakuş, Fırat, 45 yaşında, üniversite mezunu, öğretmen, Vanyolu Mah. Erciş.
- KK11-Alakuş, Talip, 69 yaşında, ilkokul mezunu, esnaf, Salihye Mah. Erciş.
- KK12-Algül, Kadir, 55 yaşında, ortaokul mezunu, muhtar, Akbaş Mah. Erciş.
- KK13-Arslan, Azize, 92 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı Latifiye Mah. Erciş.
- KK14-Arslan, Kutbettin, 68 yaşında, esnaf, Latifiye Mah, Erciş.
- KK15-Arslan, Muhabbet, 60 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı Latifiye Mah. Erciş.
- KK16-Aslan, Suphi, 88 yaşında, ilkokul mezunu, (SGK) Emekli, Vanyolu Mah. Erciş.

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

- KK17-Atilla, Ahmet, 87 yaşında, ilkokul mezunu, (SGK) Emekli, Çelebibağı Mah. Erciş.
KK18- Atilla, Sevim, 65 yaşında, ilkokul mezunu, (SGK) Emekli, Çelebibağı Mah. Erciş.
KK19-Avci, Zehra, 34 yaşında, lise mezunu, ev hanımı, Salihye Mah, Erciş.
KK20-Baran, Feyat, 62 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, İncesu Mah. Erciş.
KK21-Baran, Sakik, Pamuk, 40 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Ekiciler Mah. Erciş.
KK22-Bayazit, Davut, 34 yaşında, lise mezunu, Aşçı, Salihye Mah, Erciş.
KK23-Beşar, Ubedillah, 70 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Akbaş Mah. Erciş.
KK24-Cevher, Güllü, 42 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Yeşilova Mah. Erciş.
KK25-Ceyhan, Müjdat, 40 yaşında, yüksekokul mezunu, çifti, İncesu Mah.
KK26-Coşkun, Muhsin, 63 yaşında, ilkokul mezunu, DSI'den emekli, Salihye Mah. Erciş.
KK27-Coşkun, Zakir, 96 yaşında, ilkokul mezunu, imam, Salihye Mah. Erciş.
KK28-Çalikoğlu, Ayşe, 62 yaşında, Üniversite mezunu, Emekli öğretmen, Alkanat Mah. Erciş.
KK29-Çavuşoğlu, Nihat, 58 yaşında, üniversite terk, gazeteci, Vanyolu Mah. Erciş.
KK30-Çelik, Fete, 91 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Çubuklu Mah. Erciş.
KK31-Çelik, Güneş, 42 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Mağara Mah. Erciş.
KK32-Çetinkaya, Muzaffer, 62 yaşında, emekli polis memuru, Örene Mah. Erciş.
KK33-Çevik, Kâzım, 74 yaşında, ilkokul mezunu, (SGK) emekli, Örene Mah. Erciş.
KK34-Çilingir, Aslı, 51 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Alkanat Mah. Erciş.
KK35-Çilingir, Muammer, 55 yaşında, ilkokul mezunu, belediyede şoför, Alkanat Mah, Erciş.
KK36-Danış, Hanife, 77 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Mezra Mah. Erciş.
KK37-Danış, Mürvet, 52 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Mezra Mah. Erciş.
KK38-Demir, Hanife, 69 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, İncesu Mah. Erciş.
KK39-Demir, İzzet, 64 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, İncesu Mah. Erciş.
KK40-Ekinci, Mürşide, 47 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Akbaş Mah. Erciş.
KK41- Ekinci, Hekim, 47 yaşında, ilkokul mezunu, minibüs şoförü, Akbaş Mah. Erciş.
KK42-Gözütok, Pakize, 82 yaşında, okuryazar değil, ev hanımı, Örene Mah, Erciş.
KK43-Gözütok, Şaban, 45 yaşında, ortaokul mezunu, marangoz, Örene Mah, Erciş.
KK44-Gülsarı, Muhammet Sadık, 35 yaşında, Üniversite mezunu, halk hekimi, Salihye Mah. Erciş.
KK45-Güngör, Osman, 86 yaşında, ilkokul mezunu, Vanyolu Mah, Erciş.
KK46-İşler, Nizamettin, 49 yaşında, ortaokul mezunu, inşaatçı, Kayabuyun Mah. Erciş.
KK47-İşler, Safiye, 68 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bayazıt Mah. Erciş.
KK48-Kaptı, Bayram, 49 yaşında, lise mezunu, muhtar, Çobandüzlü Mah. Erciş.
KK49-Kaptı, Çiğdem, 43 yaşında, ortaokul mezunu, ev hanımı, Çobandüzlü Mah. Erciş.
KK50-Karadeniz, Sakine, 52 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Çubuklu Mah. Erciş.
KK51-Karaman, Fatma, 64 yaşında, ortaokul mezunu, ev hanımı, Salihye Mah. Erciş.
KK52-Kasımoğlu, Muharrem, 57 yaşında, lise mezunu, esnaf, Kasmabağ Mah, Erciş.
KK53-Kaya, Ayhan, 62 yaşında, okuryazar değil, ev hanımı, Mezra Mah, Erciş.
KK54-Kaya, İsmet, 67 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Mezra Mah, Erciş.
KK55-Kılıç, Şahvelet, 70 yaşında, lise mezunu, Yukarı Işıklı Mah, Erciş.
KK56-Koçak, Şemsettin, 67 yaşında, lise mezunu, emekli polis memuru, Örene Mah, Erciş.
KK57-Koşar, Selahattin, 66 yaşında üniversite mezunu, emekli öğretmen, Vanyolu Mah, Erciş.
KK58-Köken, Verdek, 62 yaşında, okuryazar değil, ev hanımı, Ekiciler Mah, Erciş.
KK59-Kürümoğlu, Sadi, 60 yaşında, üniversite mezunu, gazeteci, Vanyolu Mah, Erciş.
KK60-Laçinkaya, Rukiye, 74 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Salihye Mah, Erciş.
KK61-Mercan, Yusuf, 67 yaşında, ortaokul mezunu DSI'den emekli Latifiye Mah, Erciş.
KK62-Motor, Mütezim, 60 yaşında, ilkokul mezunu, olup ev hanımı Van yolu Mah. Erciş.

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

- KK63-Nadiroğlu, Ayten, 50 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı Ekiciler Mah. Erciş.
KK64- Nalbantoğlu, İlhami, 60 yaşında, lise mezunu, esnaf, Vanyolu Mah. Erciş.
KK65-Nalçakar, Haydar, 90 yaşında, ilkokul mezunu, esnaf, Vanyolu Mah. Erciş.
KK66-Nalçakar, Perihan, 86 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Vanyolu Mah. Erciş.
KK67-Özörnek, Abdurrahman, 66 yaşında, Üniversite mezunu, emekli öğretmen Vanyolu Mah. Erciş.
KK68-Polat, Ziya, 47 yaşında, ortaokul mezunu, inşaatçı, Gültepe Mah. Erciş.
KK69-Poyrazoğlu, Ahmet, 69 yaşında, lise mezunu, halk ozanı (Âşık), Salihye Mah. Erciş.
KK70-Sağ, Münevver, 49 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Çobandüzlü Mah. Erciş.
KK71-Sağlam, Metin 44 yaşında, lise mezunu, DİB'da memur, Salihye Mah. Erciş.
KK72-Sakik, Halis, 86 yaşında, okur-yazar değil, çiftçi, Ekiciler Mah. Erciş.
KK73-Sala, Hasret, 52 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Ekiciler Mah. Erciş.
KK74-Salgın, Zehra, 52 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Ekiciler Mah. Erciş.
KK75-Sarınc, Hediye, 67 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı Beyazıt Mah. Erciş
KK76-Burçak, Sedrettin, 56 yaşında, ilkokul mezunu, imam, Mezra Mah. Erciş.
KK78-Şahingil, Ayşe, 55 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Vanyolu Mah. Erciş.
KK79-Taştan, Müslüm, 45 yaşında, ilkokul mezunu, inşaatçı, Çubuklu Mah, Erciş.
KK80-Taştan, Şirin, 42 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Çubuklu Mah. Erciş.
KK81. Teker, Kadir, 53 yaşında, üniversite mezunu, imam, Pay Mah. Erciş.
KK82-Tunç, Alaattin, 58 yaşında, lise mezunu, Esnaf, Vanyolu Mah. Erciş.
KK83-Yalman, Meliha, 58 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı Bayazıt Mah. Erciş.
KK84-Yıldırım, Muteber, 62 yaşında, ev hanımı, Çubuklu Mah. Erciş.
KK85-Yiğit Emine, 57 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bayazıt Mah. Erciş.
KK86-Yiğit, Muazzez, 32 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Mezra Mah. Erciş.
KK87-Yiğit, Süniye, 57 yaşında, ilkokul terk, ev hanımı Bayazıt Mah. Erciş.
KK88-Zengin, Şirin, 56 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Akbaş Mah. Erciş.
KK89-Zortul, Emine, 47 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Salihye Mah. Erciş.
KK90-Zortul, Yusuf, 50 yaşında, lise mezunu, belediyede memur, Salihye Mah. Erciş.